

ชีวิตคือขันท์ทั้งห้า มิใช่ตัวตน.

ชุดหมอนล้อ อันดับ ๓๔

อุทิศนา

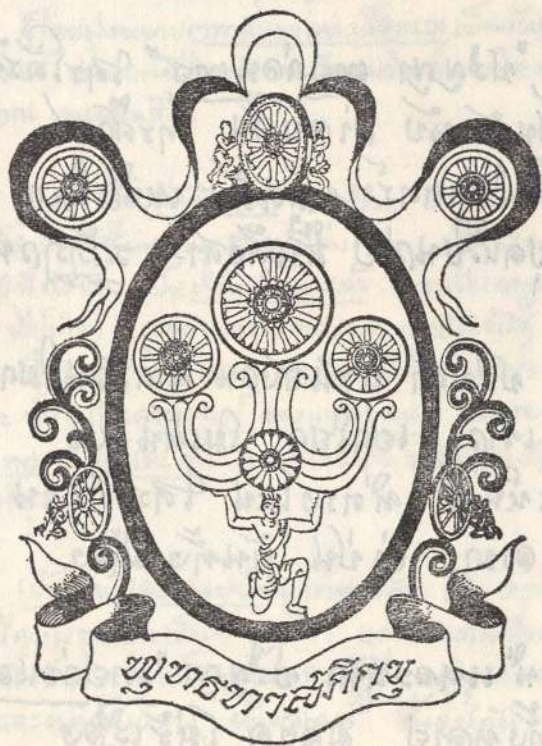
จักรธรรมะมาลัย	จะหมั่นทั่วทั้งชาติตรี
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธทรงประสงค์ ฯ
มั่นหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อย่าง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบ
จะครองโลกเป็นอากร	ให้แล้วสู่เศวตจัน ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันเบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรษัทพระพุทธองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผ่องแผ้วพ้นภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งชาติตรี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

ชีวิต คือขันธ์ทั้งห้า มิใช่ตัวตน.

[ชุดหมอนล้อ อันดับ ๓๔]

ศรัทธาปริจาค
ของผู้มาเยี่ยมสวนโมกข์แต่ละปี

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒,๐๐๐ เล่ม

๒๗ ตุลาคม ๒๕๓๐

(สงวนลิขสิทธิ์)

ปรัชญา ดน สอนไมภ

"ปรัชญา ตายก่อนตาย" ๕๐๕ ๕๐๖
เป็นอันจบ วิชา วิชา ๕๐๖
วิชา วิชา ๕๐๖ ๕๐๖
๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖

ปรัชญา วิชา ๕๐๖ ๕๐๖
๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖
๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖
๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖

๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖
๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖
๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖
๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖

๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖ ๕๐๖

คำปรารภ

ทุกครั้งที่พิมพ์หนังสือชุดอนุบาลคือ ขอมวงจักรณี ซึ่งมีเผยแพร่ ก็โดยประสงค์หมายบุตรกลุ้มมาแห่ง ศิลาธรรม เป็นวัตถุอุปราคาต่อไป ส่วนแต่ครั้งโลกเรา และโลกาภิวัตน์ การจัดทำหนังสือชุดอนุบาล อนึ่งอนึ่ง

วิชา: เป็น วิชาจริยศึกษา ของชีวิต, แต่เขาสนใจกับเพียงมีจริยศึกษาเพื่อตัว สำหรับร่างกาย. ชีวิตที่ขาดวิชาจริยศึกษา นั้น เป็น ชีวิตที่ขาดแล้ว แล=เป็นของสูญเสีย ยิ่งไปกว่า การขาดของร่างกาย เพราะขาดมีจริยศึกษา ก็จะไม่ไปกับมันได้เลย. คุณผลของวิชาที่ปรารถนา ขอมวงจักรณี เป็น คุณความดี ของแต่ละคน แลจะยกให้คนทุกคนแก่กันแล=กัน คนที่รัก=รัก ถึงระดับมีศีลปฏิบัติ เป็นที่สุจริต.

เป้าหมายของมนุษย์ ที่ถูกตั้งไว้ตั้งแต่เกิด คือ การที่ทุกคน มีคุณความดีเป็น เป้าหมาย และมีความดีนั้นในชั่วชีวิตนี้ เป็นประโยชน์แก่คนแล=ผู้อื่น อยู่ตลอดเวลา แล=ตลอดเวลา. นั่นหมายความว่า ชีวิตอยู่กับคุณความดี ชั่วชีวิตนี้=ทำให้เป็นคนดีของเรา มีความเป็นมนุษย์ อยู่ตลอดเวลา แล=สมบูรณ์.

ข้อควรระวัง ละต้องเป็นดี รัก-ซื่อสัตย์-กตัญญู-กตเวทิต์ ต่อบิดามารดา ถึงขนาดที่แม่ชู้ชีวิต ก็อาจเสียสิทธิ์นี้ได้; ละต้องเคารพ เชื่อฟัง ทุกรูปเคารพคนแก่คนเฒ่า

พระเศียรพระธรรม สุทธ ๑๑ ที่ ๑๓ มจร = เมณฺเฑ คัมภีร์ ๑๓; กะ ๓๒
 ๑๖ ๓๓ เป็นเพ็ชรเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย; กะ ๓๒
 กลั้ว บ้าง กลั้ว บ้าง ๓๓ = ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

นพ; ๓๖ = ๓๗ สามารถ ยศ คม ความรู้ สัก ๑ ๒ ๓ หรือ
 กิเลส แล = พิษภัย ความรู้ สัก ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

คือว่า ทรงทำพระกรณียกิจในหน้าที่แห่งของพระบาทประมุข มิใช่มีปาก-
 พวงบ นั่นคือ พระปฏิปัติธรรม แล = ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ธรรมวินัยนั้น ก็จะเป็นผลโลกทั้งโลกให้สงบตาม
 ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ข้อความนี้ กล่าวถึงนพ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

อนุทท ๑๓๖

โลกนพการณ ๑๓
 ๑๓ พย. ๒๒

คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม

— ๓ —

๘ สิงหาคม ๒๕๓๐

ชีวิต คือ หน้าที่ทั้งห้า มิใช่ตัวตน.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา

ในชุดคู่มือจำเป็นที่ต้องมี ในการศึกษาและการปฏิบัติ เป็น
ครั้งที่ ๓ นี้ อาจมาได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **ชีวิต คือ หน้าที่
ทั้งห้า มิใช่ตัวตน.**

ครั้งแรกที่สุด ก็ได้บรรยายโดยหัวข้อว่า **สิ่งแรกที่
ทุกคนจะต้องรู้จักนั้นคือความทุกข์, ถ้าไม่รู้จักความทุกข์ก็บวช
การที่จะมาฟังธรรมะ ซึ่งเป็นเรื่องดับทุกข์, ต้องรู้จักความ
ทุกข์ จนเห็นว่ามืออยู่อย่างไร จึงจะฟังรู้เรื่อง.**

ครั้งที่สองว่า การหมดความเห็นแก่ตัวคือหมดทุกข์,
นี่สรุปความให้สั้นลงไปว่า การหมดความรู้สึกที่เป็นความ
เห็นแก่ตัว นั้น คือความหมดทุกข์.

ส่วน ครั้งที่สามนี้ ก็จะพูดเรื่องขันธห้า ซึ่ง
เป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว; เมื่อเห็นขันธห้าโดยมิใช่
ตัวแล้ว มันก็ไม่มีความเห็นแก่ตัว, ไม่มีความเห็นแก่ตัวมัน
ก็หมดทุกข์, นั่นแหละขอให้เข้าใจ ว่ามันต่อเนื่องกันมาอย่าง
นี้ : รู้จักเรื่องทุกข์, รู้จักว่าหมดความเห็นแก่ตัวก็หมด
ทุกข์, รู้จักเรื่องขันธห้าก็จะหมดความเห็นแก่ตัว.

เป็นอันว่าวันนี้ที่เราจะได้บรรยายเรื่องขันธห้า โดย
ตรง ซึ่งเป็นเรื่อง สำคัญที่สุด ฝนก็รู้ว่าเป็นเรื่องสำคัญ เลย
ตกลงมา. เรื่องขันธห้าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในพระพุทธ-
ศาสนา; แต่ว่าคนไม่ค่อยสนใจที่จะศึกษาจะเข้าใจก็เลยรู้จัก
ขันธห้ากันแต่เพียงชื่อ, แล้วก็มีมักจะเอาไปใช้เป็นเรื่องพูด
เล่น, พูดเล่นๆ, ยอมรับว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่ก็ไม่ต้องใจจะ
สนใจ จะให้เข้าใจจะให้รู้จัก.

ขั้น ๕ เป็นอนัตตาในพุทธศาสนา.

เดี๋ยวนี้ เพราะไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าขั้นห้า นั้นเอง จึงไม่เข้าใจพระพุทธานุชา. ขอให้ทุกคนสนใจ พยายาม สุกความสามารถของตน ในการที่จะรู้จัก. สิ่งที่เรียกว่าขั้นห้า พุคได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในพระพุทธานุชา; แต่แล้วก็ไม่มีใครฟังออก เห็นด้วย หรือเข้าใจว่าสำคัญที่สุด จึงเป็นเรื่องที่ปล่อยกันไว้โดยไม่ต้องเข้าใจ, รู้จักกันแต่เพียง ชื่อก็พอ, มันก็เลยไม่รู้จักตัวแท้ของพระพุทธานุชา ซึ่งมีใจ ความสำคัญที่สุด ว่า ขั้นห้า นั้นมันมิใช่ตัว.

ถ้าไม่รู้จักขั้นห้า แล้วจะรู้จักความไม่ใช่ตัวได้ อย่างไร, มันก็รู้จักไม่ได้, มันก็ไม่รู้จักเรื่องอนัตตา. เมื่อไม่รู้จักเรื่องอนัตตา ก็ไม่มีทางที่จะรู้จักพระพุทธานุชา ซึ่งสอนเรื่องอนัตตา, ซึ่งศาสนาอื่นเขาไม่สอนกัน. เรื่องขั้นห้า เป็นอนัตตา, ขั้นห้า เป็นอนัตตา.

ช่วยจำให้แม่นยำว่า ขั้นห้า เป็นอนัตตา, นี่เป็นหัวใจของพระพุทธานุชา; จะเป็นเถรวาท อย่าง พวกเรานัก, จะเป็น มหายาน อย่างพวกอื่นนัก, หรือจะเป็น

พวกที่สรุปสั้น ๆ อย่าง พวกเซ็น กัถิ ไม่ทิ้งหลักอันนี้, แม้ว่าจะ
พวกมหายานจะมีเรื่องต่าง ๆ มากมายเข้ามา แต่ก็ ไม่ทิ้งเรื่อง
ขันธห้าเป็นอนัตตา. คุสุตรที่สำคัญ ๆ ของ มหายานทุก
สูตร จะพูดเถลไถลไปถึงเรื่องอะไรที่ ไหน สวรรค์วิมานอะไร
ที่ ไหน, ในที่สุดก็มา จบลงด้วยเรื่องขันธห้าเป็นอนัตตา.
แม้ พวกเซ็น ที่ว่าโลกไผ่นมหัสจรรย์ ก็ยังมีสูตรที่กล่าว
ด้วยเรื่องขันธห้าเป็นอนัตตา เป็นหลักอยู่นั่นเอง.

ขอให้จำไว้ที่ ๆ ว่า ขันธห้าเป็นอนัตตา; นี่เป็น
คำสรุป หัวใจของพุทธศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้น, ไม่ว่าจะ
แบ่งแยกเป็นนิกายไหน หัวใจสำคัญยังรักษากันไว้ได้, นี่เป็น
สิ่งที่ควรจะสนใจเป็นเรื่องสูงสุดของศาสนา.

ศาสนามีมาตามลำดับ สอนกันตามลำดับ สูงขึ้น
ตามลำดับ สูงขึ้นตามลำดับ; พอเกิด พุทธศาสนา สอน
เรื่องสุดยอด คือขันธห้าเป็นอนัตตา หรือทุกอย่างเป็น
อนัตตา ก็จบ, ไม่มีใครศาสนาไหนจะสอนให้สูงขึ้นไป
ยิ่งกว่านี้ได้, ก็แปลว่า เรื่องศาสนาจบลงที่เรื่องที่เป็น
อนัตตา.

สิ่งที่เป็นอนัตตาโดยเฉพาะนั้น ก็คือ สิ่งที่เรียกว่า
ว่าขันธห้า ไม่มีตัว เรื่องไม่มีตัว, ไม่มี สิ่งที่เรียกว่าตัวหรือ
ของตัว, ตนหรือของตน; แต่ว่าคนเราไม่ว่ายุคไหนสมัย
ไหน ๆ ยังต้องพูดว่าตัวว่ามีตัวว่าของตัว ตามภาษาที่ใช้พูด
กัน คือภาษามนุษย์ใช้พูดกัน มันต้องพูดว่ามีตัว จึงจะพูด
กันรู้เรื่อง, หากพูดว่าไม่มีตัวแก่คนฟังที่มิตัว มันก็เลยลำบาก.

กิตฺตฺยให้คิ พุทฺธเรื่องไม่มีตัวแต่ผู้ฟังเขามีตัว เพราะ
ความรู้สึกรู้ว่ามีตัวนั้นมันเข้มข้นอยู่ในจิตใจของคนทุกคน, โดย
สัญชาตญาณ มันเป็นอย่างนั้น, สัญชาตญาณที่หล่อเลี้ยง
ชีวิตไว้นั้นมันเป็นเรื่องมีตัว. ถ้าเราจะพูดกันอย่างภาษา
คน, ภาษาชาวบ้าน, ก็ต้องพูดว่ามีตัว. พระพุทธเจ้า
ท่านก็ตรัสว่ามีตัวเมื่อพูดภาษาคนธรรมดา ท่านก็พูดว่ามีตัว
มีตัว.

ดูจะเป็นคำแรกก็ได้. ที่ว่า พอพระองค์ตรัสรู้แล้ว
ใหม่ๆ ครึ่งหนึ่งมีพวกหนุ่ม ๆ พวกคนมั่งมี ชายหนุ่มลูกคน
มั่งมีจำนวนหนึ่ง เทียบคิดตามหญิงแพศยาที่ลอลกลวงจะเอา

ตัวมาทำโทษหรืออะไร, เทียวตามไป ตามไป, เผอิญไป พบ
 พระพุทธเจ้าเข้าท่านถามก็ตอบว่า เทียวตามหาผู้หญิง. พระ-
 พุทธเจ้าก็เลยตรัสว่า นี่จะเทียวตามหาผู้หญิงกันดีหรือว่าตามหา
 ตัวเองกันดีกว่า. ท่านก็ยัง ตรัสภาษาคนว่ามีตัว พวก
 หม่อม ๆ นั้นก็บอกว่า เอ้า, ถ้าอย่างนั้นหาตัวเองดีกว่า, เลิก ๆ
 ตามหาผู้หญิงกันที.

กุชชี, แม้แต่ พระพุทธเจ้าก็ยังต้องตรัสด้วยคำพูด
 ว่ามีตัว ตามหาตัวกันเถิด แล้วก็ พูดเรื่องมีตัวเรื่อย ๆ
 มา : ตัวเป็นที่พึ่งของตัว, รักตัวสงวนตัว, ตักเตือนตัวด้วย
 ตัว, พูดเรื่องตัวนสารพัดอย่าง ที่จะต้องพูดกับคนทั่วไป.

แต่ พอพูดถึงเรื่องธรรมะของพระองค์โดยตรง
 ในชั้นลึก จึงจะพูดว่าไม่มีตัว; เช่นมาตรัสกับปัญจ-
 วักคีย์ เรื่องขันธห้ามิใช่ตัว, เป็นเหตุให้ปัญจวักคีย์บรรลु
 ธรรม. นี่มัน พูดเรื่องไม่มีตัวเฉพาะเมื่อพูดความจริง,
 แล้วก็ พูดโดยภาษาธรรมะ ภาษาโลกุตตระ, และก็ต้อง
 พูดกับคนที่ไม่มีตัวนั้นแหละ, มันน่าหัว พูดเรื่องไม่มีตัวกับ
 คนที่มีตัว.

จำไว้ให้ดีข้อนี้มันเป็นอย่างนี้แหละ, มิฉะนั้นจะง
 กันไปหมดว่า ทำไมพระองค์ก็พูดว่าไม่มีตัว, ให้ตัวเป็น
 ที่พึ่งแก่ตัว, แล้วมาบอกว่าไม่มีตัว. จึงแยกกันเสียให้
 เกิดขาดว่า พูดว่ามีตัวนั้นพูดภาษาชาวบ้าน ชาวเมืองทั่วไป,
 และพูดกับคนธรรมดาสัมมัญญ์รูสึกว่ามีตัว. ถ้าพูดกับผู้ที่รู้
 ความจริง สูงขึ้นไป สูงขึ้นไป จึงจะค่อยตรัสว่าไม่มีตัว,
 ไม่มีตัว เป็นของว่าง ว่าโลกนี้ว่างจากตัว ว่างจาก
 ของตัว. เข้าใจอย่างนี้ในเบื้องต้นเสียก่อน จะได้ไม่งง;
 มิฉะนั้นจะเห็นว่าเป็นเรื่องขัดแย้งหรือเป็นคำพูดที่ตลปเตล:
 เทียบพูดว่ามีตัว, เทียบพูดว่าไม่มีตัว, นี่จึงเป็นเรื่องที่จะต้อง
 ศึกษากันให้ดีที่สุด.

เดี๋ยวนี้เราจะพูดกันในภาษาธรรม เป็นหลัก
 ธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนา จึงมาพูดเรื่องไม่มีตัว ก็คือ
 เรื่องขันธทั้งห้าไม่ใช่ตัว; แม้ท่านจะได้ฟังว่าขันธห้ามิใช่
 ตัว แต่ถ้าท่านไม่รู้ว่ขันธห้าคืออะไร ก็เท่ากับฟังไม่ถูกนั้น
 แหละ, มันได้แต่ท่องว่ารูปไม่ใช่ตน, เวทนาไม่ใช่ตน, สัญญา
 ไม่ใช่ตน, สังขารไม่ใช่ตน, วิญญาณไม่ใช่ตน; มันก็เท่านั้น

แหละ, แล้วก็มีมันก็เท่านั้นแหละ มันไม่ใช่ตนอย่างไร นี่ถ้า
 จะให้รู้ว่ามันไม่มีตนอย่างไร ก็ต้องรู้ว่าขันธ์ห้าอันนั้นคือ
 อะไร; ช่วยตั้งใจฟังให้ดีที่สุด. ครั้นจะขอร้อง, ขอ
 ร้องอย่างยิ่ง ว่าให้ตั้งใจฟังให้ดีที่สุด, ไม่เคยขอร้องสักทีใช้
 ใหม่ มาคราวนี้ทำไมมาขอร้องว่าช่วยตั้งใจฟังให้ดีที่สุดเรื่อง
 ขันธ์ห้า.

ขันธ์ ๕ คือชีวิต ประกอบด้วยกายใจ.

เบื้องต้นที่จะฟังเป็นเค้าโครงที่แน่นอน ก็จะถูก
 ว่าชีวิตนั้นแหละ ไม่ใช่ตัว, ชีวิตเรียกรวมๆ กันทั้งหมดว่า
 ชีวิตๆ นั้นแหละ ไม่ใช่ตัว. ทีนี้ ชีวิตคืออะไร? ชีวิต
 คือกายกับใจสองอย่าง ยังเนื่องกันอยู่, ยังอาศัยกันอยู่,
 ยังเป็นไปได้อยู่ ก็ยังมีชีวิต, ชีวิตไม่ใช่ตัว เพราะ กายก็
 มิใช่ตัว ใจก็มีไม่ใช่ตัว.

อ้อ, มันมีแต่กายกับใจ ทำไมไปเรียกว่าขันธ์ห้า?
 เพราะใจๆ นั้น มันแยกเป็น ๔ โดยอาการ. กายๆ นั้น
 มี ๑, มี ๑ เรียกว่ารูปขันธ์.

ที่^๕ใจ ใจ^๕นี้แยกเป็น ๔ ชนิด ๔ อากา
๔ ลักษณะ เพราะมันทำอาการได้ ๔ อากา คือ :—

เมื่อ^๕รู้สึก^๕เวทนาสุขทุกข์^๕ นี้ก็เรียกว่าเวทนา.

เมื่อ^๕มี^๕สัญญา^๕จำอะไรได้^๕ หมายถึงอะไร^๕ ก็เรียกว่า
สัญญา.

เมื่อ^๕คิด^๕นึก^๕อะไร^๕ได้^๕ขึ้น^๕มาก^๕ ก็เรียกว่าสังขาร.

เมื่อ^๕รู้^๕แจ้ง^๕ทาง^๕ตา^๕ หู^๕ จมูก^๕ ลิ้น^๕ กาย^๕ ใจ^๕ ที่^๕ภายนอก^๕
ก็เรียกว่าวิญญาณ.

มันจึงมี^๕เวทนา^๕ มี^๕สัญญา^๕ มี^๕สังขาร^๕ มี^๕วิญญาณ^๕
ขึ้น^๕มาอีก^๕ ๔ คำ, แต่ละคำเป็น^๕เพียง^๕อาการ^๕ของ^๕จิต; เมื่อ
มัน^๕ทำ^๕อาการ^๕อย่าง^๕นั้น^๕เรียกว่า^๕เวทนา, เมื่อ^๕มัน^๕ทำ^๕อาการ^๕
อย่าง^๕นั้น^๕เรียกว่า^๕สัญญา, เมื่อ^๕ทำ^๕อาการ^๕อย่าง^๕นั้น^๕เรียกว่า^๕
สังขาร, เมื่อ^๕ทำ^๕อาการ^๕อย่าง^๕นั้น^๕เรียกว่า^๕วิญญาณ; ที่^๕แท้
มัน^๕ก็คือ^๕ใจ^๕ ใจ^๕ที่^๕คู่^๕กับ^๕กาย, กาย^๕กับ^๕ใจ.

นาม^๕กับ^๕รูป, รูป^๕กับ^๕นาม มี^๕สอง^๕อย่าง; รูป^๕นับ
เป็น^๕เพียง^๕อย่าง^๕เดียว เพราะ^๕ว่า^๕แม้^๕มัน^๕จะมี^๕อะไร^๕หลาย^๕อย่าง

ก็มีลักษณะอย่างเดียวกันเลยเรียกว่ารูป, คือมันแตกง่ายหรือแปรปรวน ในทางวัตถุภายนอก.

แต่ส่วนสิ่งที่เรียกว่า ใจ นั้น มันมีแบ่งออกไปตามอาการของมัน แล้วแต่ว่ามันแสดงอาการอย่างไร. จำไว้ให้แม่น ๆ ว่าแสดงอาการ อย่างหนึ่งเรียกว่า เวทนา, แสดงอย่างหนึ่งเรียกว่า สัญญา, แสดงอาการอย่างหนึ่ง เรียกว่าสังขาร, แสดงอาการอย่างหนึ่งเรียกว่า วิญญาณ. มันก็เลยได้เป็นรูป ๑ นาม ๔ รวมกันเป็น ๕ เรียกว่าขันธ ๕, แปลว่าห้าส่วนหรือห้ากอง. นี่คือ ขันธห้าโดยตัวหนังสือ, รู้กันไว้โดยตัวหนังสือก่อน แล้วก็พูดให้ละเอียดโดยลักษณะอาการที่จะไปกำหนดจดจำได้ตรงตามความเป็นจริง.

นี้จะพูดให้เลยไปเสียก่อนว่า กายกับใจ; ใจแยกเป็น ๔ อย่าง, กายนับเป็น ๑ อย่าง เลยเป็น ๕, ทั้ง ๕ อย่างนั้นเท่านั้นพอแล้ว ไม่ต้องมีสิ่งที่เรียกว่าตัวตน, ตัวตนอะไรก็ไม่ว่า ซึ่งเรียกเอาว่าตัวตน; ตัวตนมันเป็นเรื่องที่มายาไม่มีตัวจริง, แต่มันมีในความรู้สึก. คนยังง่อยู่ ยังมี

อวิชชาอยู่จะรู้สึกอย่างนทงน, มันจะรู้ว่ามันตัวตนสิ่งหนึ่ง
ซึ่งพิเศษประหลาดมหัศจรรย์ ที่ทำให้ชีวิตนี้เป็นไปอย่างนั้น
อย่างนี้อย่างโน้นได้. แต่ถ้าตาม ความจริงแล้วไม่ต้องมี, มีแต่
รูป ๑ กับนาม ๔ เป็นขั้น ๕ แล้วก็ทำอะไรได้หมด :
จะคิดจะนึกจะรู้สึกจะสำคัญมัน หมายถึงจะรู้แจ้งอะไรได้ทั้งหมด
โดยไม่ต้องมีสิ่งที่เรียกว่าตัวตน, มีแต่เพียงสองสิ่ง คือกายกับ
ใจก็พอ.

หรือว่า จะแยกออกเป็นห้าสิ่ง คือขั้น ห้า ก็ได้,
ไม่ต้องมีสิ่งที่ ๖, มีแต่กายกับใจ ๒ สิ่งไม่ต้องมีสิ่งที่ ๓ คอก.
กายกับใจนั้นทำอะไรได้หมดทุกอย่าง : คิดนึกได้ เข้าใจ
ได้ จินตนาการมีตัวกูเอง ใจมันไปเอง. ขั้นห้าก็เหมือน
กันจะนับแยกออกเป็นขั้นห้า มันก็เท่านั้น ก็พอแล้ว, คิด
นี้รู้สึกอะไรได้ทั้งหมด ไม่ต้องมีสิ่งที่เรียกว่าตัวตน
แต่คนไปรู้สึกว่ามีตัวตน, ก็เลยเข้าใจว่ามีสิ่งอื่นนอกไป
จากขั้นห้า, แล้วจะเป็นเจ้าของขั้นห้าอะไรไปทำนองนั้น,
ไปไกลไปเป็นเรื่องลัทธิอื่นไปเสีย.

ในพุทธศาสนาต้องการจะสอนให้รู้ว่ามันมีเพียงนามกับรูป สองอย่างก็พอแล้ว, ไม่ต้องมีสิ่งที่สามคือตัวตน. หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งว่ามัน มีเพียงขันธ์ทั้งห้าก็พอแล้ว ไม่ต้องมีสิ่งที่หก, นั่นแหละ ชีวิตนี้ประกอบขึ้นด้วยนามและรูป คือกายกับใจ มันจึงไม่ใช่ตัวตน. ชีวิตนี้ประกอบอยู่ด้วยขันธ์ทั้งห้า มันก็เพียงขันธ์ทั้งห้า, มันก็มีใช่ตัวตน. ขอให้เข้าใจเค้าเงื่อนโดยทั่วๆ ไปอย่างนี้ ให้ถูกกันเสียก่อน.

ตัวตนเกิดได้เอง ตามสัญชาตญาณ.

อย่าลืมนึกถึงสิ่งที่เรียกว่าสัญชาตญาณ คือความที่มันรู้สึกได้เอง ไม่ต้องมีใครมาสอน, ไม่ต้องมีใครมาสอน มันติดมาในสิ่งที่เรียกว่าชีวิต, มากับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต เป็นสัญชาตญาณ, เป็นความรู้ตามแบบของสัญชาตญาณ ซึ่งมันจะต้องรู้อย่างนั้น เรียกว่า ภูมิติดก็ได้ เพราะมันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือมันโง่มานานั่นเองแหละ; แต่ว่าอยู่ในห้อง แม้ยังไม่แสดงอาการ.

พอคลอดออกมาจากท้องแม่แล้ว รู้กิน รู้ดื่ม รู้รส
 อร่อยอะไรต่าง ๆ แล้ว, มันก็มี สัญชาตญาณที่จะรู้ได้เอง
 ว่านั่นเป็นอย่างนั้น นี่เป็นอย่างนี้, เจริญงอกงามขึ้นมา,
 รู้จักว่าเป็นตัวกู, ตัวกู, ตัวกูมีอยู่, ตัวกูต้องการอาหาร, ต้อง
 เทียวหาอาหาร, ต้องต่อสู้, ต้องหนีภัย, ต้องสืบพันธุ์ อย่างนี้
 เป็นต้น.

นี่ตัวกูตัวกูนี้มา เพ็งเกิดขึ้นมาด้วยความรู้สึก
 ของใจในเมื่อทำหน้าที่เป็นสัญญา, มันก็ทำหน้าที่เป็น
 อักตสัญญา สัญญาว่าตน อคติสัญญา สัญญาว่าหญิง,
 ปุริสสัญญา สัญญาว่าชาย, อย่างนี้เป็นต้น, สัญญานี้มัน
 เพิ่งเกิด ตามสัญชาตญาณ ที่ค่อยๆ รู้อะไรขึ้นมา.

เด็ก ๆ พอมันมีอะไรมากระทบ มันก็ จะรู้สึก
 เหมือนกับว่ามีตนมาทำอะไรแก่ตน มันเกิดความรู้สึกว่า
 ตนได้เอง. จะ ยกตัวอย่าง ว่าเช่นว่า เด็กเดินไปโดน
 แก้วหรือโดนเสา, มันก็โกรธว่าเสานี้ทำอะไรกู ให้เสาให้
 แก้วนั้นเป็นตัวตนเสียด้วย, แล้วก็เตะเสาเตะแก้วตามความ
 โกรธนั้น.

ก็คิดว่าความรู้สึกว่าตัวตนตัวตนอย่างนี้ มันมีได้
 มีอยู่จริง แต่มันเพิ่งเกิดเพราะความโง่, มีสัญชาตญาณเป็น
 รากฐานให้เกิด มันก็เกิด รู้จักเค้าเรื่องของมันไว้ให้ดีๆ;
 มีสัญชาตญาณติดมาในชีวิต สำหรับทำให้รู้สึกว่าเป็น
 ตัวตน เป็นตัวกู. พอคลอตออกมา สิ่งแวดล้อมทั้งหลาย
 ก็ส่งเสริม, พ่อแม่พี่น้องคนเลี้ยงทั้งหลายก็ส่งเสริม, นั่นก็
 ของแก นึกของแก พ่อของแก แม่ของแก บ้านของแก
 เรือนของแก ตึกตาของแก อะไรของแก. เด็กเขาก็มีตัว
 ตนมากขึ้น ๆ จนเป็นหนุ่มเป็นสาวจนแก่จนเฒ่า ก็ไม่อาจ
 จะละความรู้สึกว่าตัวตนนี้ได้.

ตัวตนเกิด เมื่อสัญญาขันธ์ก่อปรักด้วยอวิชชา.

นี่จึงมองเห็นว่าตัวตน ตัวตนนี้มันเป็นมายา อย่าง
 นี้, มันเกิดมาจากความสำคัญผิด ความเข้าใจผิด คือส่วน
 หนึ่งของขันธ์ห้านั่นแหละโดยเฉพาะ, ส่วนที่เรียกว่าสัญญา-
 ขันธ์, สัญญาขันธ์นั่นแหละ มันสัญญา มันหมายไปตาม
 อวิชชา มันจึงเลยเกิดตัวตน. สัญญาเข้มข้นสูงสุด
 มันก็เกิดตัวตนสูงสุด, แล้วก็เกิดเป็นประจำนี้ เราจึงมีความ

รู้สึกตัวตนเองอย่างนั้น ตัวตนเองอยู่น้อยตลอดเวลา. นี่ตัว
ตนเป็นของมายา; แต่กลายเป็นของมีอิทธิพลให้แก่
จิตใจ ทำให้เกิดความทุกข์อย่างยิ่งเหลือประมาณ.

นี่สนใจไว้อย่างนั้น แล้วก็พุดกันให้ละเอียด
จนเห็นว่ามันเป็นเรื่องบ้าหลังอะไรก็ไม่รู้ของอวิชา ให้เกิด
ค้นหา ให้เกิดอุปาทาน, จนเกิดความรู้สึกว่า มีตัวตน มีตัวตน.
เราจึงต้องรู้จักขั้นห้า. หรือจะเรียกให้สั้นว่านามรูป มี
เพียงสอง : รูปธรรม, นามธรรม มีเพียงสองก็ได้ รวมแล้ว
ก็เรียกว่าชีวิต : แยกออกไปเป็นห้า คือ รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ ก็ได้; เพราะสิ่งที่เรียกว่าใจนั้นแยกออกได้
เป็นสี่ มันเลยได้เป็นห้า, มันมีเพียงขั้นห้า.

เมื่อรวมกันอยู่ ยังไม่แยกกัน, ทำอะไรไปด้วยกันได้
ก็เรียกว่าชีวิต. แล้วใน ตัวชีวิตนั้นมีตัวใจอยู่ตัวหนึ่ง
คือตัวสัญญา สำคัญผิด, แล้วก็มีตัวตน มันเลยเกิดเรื่อง
เกินเข้ามา เป็นเรื่องที่สาม นอกจากนามรูป, เป็นเรื่อง
ที่หกนอกจากขั้นห้า. นี่เข้าใจไว้อย่างนี้ จะช่วยได้มาก
ที่สุดที่จะเข้าใจถึงหัวใจของพระพุทธศาสนา.

สรุปความให้รู้ข้อที่ว่า ชีวิตนี้ประกอบอยู่ด้วย
 ขันธห้า คือรูปอย่างหนึ่งในส่วนฝ่ายรูป, แล้วก็ เวทนา
 สัญญา สังขาร วิญญาณ อีกสี่ส่วนในส่วนนาม รวมกันเป็น
 ห้า. ถ้ามันเป็นขันธห้าโดยที่ตามธรรมชาติ ไม่เกิดความโง่
 เอามาเป็นตัวตน ก็ไม่มีปัญหาแหละ; ก็ยวนมันเกิด
 เอามาเป็นตัวตน มันก็เกิดปัญหา.

ยกตัวอย่างง่ายๆ เช่นว่ามีตบาคนิ้วมือเจ็บ ก็แปล
 ว่ามันเกิดเรื่องอยู่ที่รูปขันธ รูปขันธข้างนอกคือมีด, รูป
 ขันธข้างในคือเนื้อ แล้วมันบาดเอาก็เจ็บ. มันควรจะรู้ว่า
 มีตบาคนิ้วมือ คือ รูปขันธสองอย่างกระทำแก่กัน, นี่ถ้า
 รู้อย่างนั้นมันก็เป็นขันธล้วนๆ. แต่เดี๋ยวมันไม่รู้อย่างนั้น,
 มันรู้ว่า มีตบาคกู ไม่ใช่มีตบาคนิ้วมือ, ไม่ใช่เหล็กอันหนึ่ง
 ผ่าเข้าไปในเนื้อ.

มัน กลายเป็นความรู้สึกว่ามีตบาคกู; กูมัน
 เพิ่งเกิดขึ้นมา, แล้วก็มาเกิดขึ้นแก่นิ้วมือนิคเดียว, แล้วก็ยัง
 รู้สึกไปได้อีกหลายอย่าง, เป็นกูไปทั้งนั้นแหละ. ความ
 เจ็บก็ของกู อะไรก็ของกูนี้, อย่างนี้เขาไม่เรียกว่าขันธห้า

เฉยๆ, เขาเรียกว่า อุปาทานขันธ. ถ้ามันเป็นขันธห้า
อยู่ตามธรรมชาติก็ไม่ใช่ไร ไม่มีกฏที่จะเจ็บจะปวดอะไร จะ
ทุกข์อะไร; แต่พอเอามาเป็นของกุ, เอาขันธมาเป็นของกุ
มันก็เจ็บปวดที่กุ เป็นทุกข์ที่กุ.

นี่ขันธห้าเฉยๆไม่เป็นปัญหา, แต่ถ้าเป็นอุปาทาน
ขันธห้า คือขันธห้าที่มีความรู้สึกว่าคุณเข้าไปยึดถือเอาแล้ว
มันก็เป็นปัญหา แลวกก็เป็นความทุกข์, ความทุกข์เกิดขึ้น
เพราะเหตุนี้. เราจะรู้เรื่องความทุกข์ ก็ต้องรู้เรื่องนี้ จะได้
รู้ว่าขันธห้ามันธรรมชาติ, อุปาทานขันธห้า
ความโง่เข้าไปครอบเอา, เอาขึ้นมาเป็นตัวกุ.

นี่เค้าเงื่อนย่อๆเป็นอย่างนี้ก่อน ขันธห้ามีตาม
ธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ; แต่ในขันธห้า นั้นมัน
มีตัวโง่อยู่ตัวหนึ่ง ในขณะที่เป็นสัญญา สัญญาหมายมัน
สำคัญผิดเป็นตัวเป็นตน เป็นสุขเป็นทุกข์เป็นอะไรก็แล้วแต่
มันจะสัญญา. มันจึงเกิดปัญหาขึ้นมาเพราะความโง่,
อวิชชาสร้างขึ้นมา, ตัวตนนี้อวิชชาสร้างขึ้นมา.

บัณฑิตกับอุปาทานบัณฑิต.

เอาละ, ที่นี้เรารู้จักแยกกันเสียซิ ถ้าจะให้รู้เรื่องจริง ต้องรู้จักแยกกันว่า ถ้าขั้นห้ำหั่นๆ นั้นมันเป็นอย่างไรรู้, ขั้นห้ำหั่นที่มีอุปาทาน เข้าไปจับฉวยเอาแล้วนั้น เป็นอย่างไร. ชื่อมันก็ต่างกัน ขั้น หั้นหั่นๆ นี้คือขั้นห้ำหั่นๆ. ถ้าอุปาทานขั้นห้ำหั่น ที่สวดยอยู่ว่าสังจิตเตนะ บัญญัติอุปาทานะขันธา ทฤษฏานี้, หั้นหั่นมิใช่ขั้นหั้นหั่นเสียแล้ว มันเป็นขั้นที่อุปาทานเข้าไปยึดครองเอา, ยึดถือเอา เป็นตัวตนหรือเป็นของตน. ขั้นห้ำหั่นคือขั้นหั้นหั่นๆ ไม่มีอุปาทานเข้าไปเกี่ยวข้อง อุปาทานขั้นหั้นหั่นนี้เป็นขั้นห้ำหั่นที่อุปาทานเข้าไปจับเอาว่าเป็นของตน. รู้จักแยกอย่างนั้นแล้วจะเข้าใจ; ถ้าไม่รู้รู้จักแยกอย่างนั้นเป็นเหมือนกันหมด แล้วก็จะไม่เข้าใจ.

รูปบัณฑิต.

รูปบัณฑิต คือส่วนที่เป็นรูปเป็นร่างกาย, เขาแจกเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ, มหาภูตรูป ดิน น้ำ ลม ไฟ ประกอบกันเข้าเป็นส่วน คือเป็นเนื้อหนังร่างกาย. แล้วมันประหลาด

ที่ว่า ในเนื้อหนังร่างกายนั้นที่เรียกว่ากายนั้น มันมีสิ่งที่
 รู้สึกได้อยู่ด้วย คือประสาท. ประสาททั้งห้า มันมีใน
 ส่วนที่เป็นประสาทรวมอยู่ในรูปในกายนั้นด้วย, มันไม่ใช่
 กายล้วน ๆ เหมือนก้อนหิน, มันเป็นกายชนิดที่มีความรู้สึก
 เป็นประสาทรวมอยู่ด้วย, แล้วมัน ยังมีอะไรประกอบอยู่
 ส่วนที่เป็นรูป มีลักษณะอย่างนั้น ลักษณะอย่างนี้ : มีภาพ
 มีอาการ มีเคลื่อนไหว มีอะไรอยู่ในสิ่งที่เรียกว่ารูปนั้นด้วย
 เอาละรวมทั้งหมดเรียกว่ารูป ๆ.

รูปคือส่วนที่เป็นกาย, และมีส่วนสำคัญที่สุด
 รวมอยู่ในนั้นคือประสาท ประสาท, เป็นประสาทที่สามารถ
 รับสัมผัสได้ทั้งห้าทางคือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
 ทางกาย ห้าทาง. ส่วนรูปนี้มันมีห้าทาง ไม่เลยไปถึงใจ,
 ประสาททั้งห้าทางตา หู จมูก ลิ้น กายนี้. ในกายมีประสาท
 ทั้งห้า เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานให้เกิดว่าตัวกู—ตัวกู ถ้า
 ประสาทมัน รู้สึกตามธรรมชาติ มันโง่ว่ากูรู้สึก.

กิดดูซิ ประสาทรู้สึกได้เองตามธรรมชาติ; แต่
 ความโง่ อวิชชามันเข้าไปสวมว่ากู, กูเป็นผู้รู้สึก, อย่างนั้น

เอาประสาทนั้นแหละเป็นตัวกู, มันก็เท่ากับ เอากาย
 ล้วน ๆ นั้นแหละเป็นตัวกู, เรียกว่ารูปขันธ์นั้นมันถูกทำให้มี
 อุปาทานยึดครองเสียแล้ว, เป็นอุปาทานขันธ์เสียแล้ว คือมี
 ตัวกูเสียแล้ว.

แต่ว่ามันจะเป็น ขันธ์เฉย ๆ ไม่มีอุปาทาน ก็ดี, จะ
 เป็น ขันธ์ที่มีอุปาทานยึดครองแล้วก็ดี รวมแล้วก็เรียกว่า
 รูปขันธ์ทั้งนั้น, เป็นรูปขันธ์ทั้งนั้น. รูปขันธ์จะเป็นขันธ์
 ล้วน ๆ ก็ได้, ขันธ์ที่มีอุปาทานยึดครองก็ได้; แต่ส่วน
 ใหญ่ที่เราพูดกันจะหมายถึงอุปาทานขันธ์; ถ้าเป็นขันธ์
 เฉย ๆ เป็นรูปขันธ์เฉย ๆ มัน ไม่มีเรื่อง, แต่ถ้าเป็น
 อุปาทานขันธ์ ยึดถือว่ารูปของกูเมื่อไรแล้ว, มีอะไรมากระทำ
 แก่รูป มันก็มีปัญหา มีความเจ็บปวดของกู, มีอะไรของกู
 นี้. รู้ว่าเรื่องรูปขันธ์เป็นอย่างนี้ คือส่วนที่เป็นเนื้อหนัง
 เป็นร่างกายประกอบอยู่ด้วยธาตุทั้งสี่ มีคุณสมบัติ เป็นประ-
 สาทรู้สึกอะไรได้^๕ เรียกว่ารูปขันธ์, รูปขันธ์ข้อที่ ๑.

นามมี ๔.

ที่นี้ก็มาถึงส่วนนามที่มีอยู่ ๔ : เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ. ^๕นี้เป็นหลักที่จำกั้งง่าย ๆ ว่า เวทนา,
เวทนา ก็คือเมื่อมันรู้สึก, มัน รู้สึกต่อสิ่งที่เกิดขึ้น แก่
ระบบประสาท ก็ได้. ภาษาบาลีจำไว้ง่าย ๆ, จำไว้ง่าย ๆ
ภาษาบาลีมันง่าย เมื่อมันทำหน้าที่รู้สึก เขาเรียกว่า เวทติ;
เมื่อใดมันทำหน้าที่เวทติ เมื่อนั้นเป็นเวทนา. เมื่อใด
มันทำหน้าที่สัญญาขานาติ, เมื่อนั้นมัน เป็นสัญญา. เมื่อ
ใดมันทำหน้าที่สังขโรติ เมื่อนั้น มันเป็นสังขาร. เมื่อ
ใดมัน ทำหน้าที่วิชานาติ เมื่อนั้นมัน เป็นวิญญาณ. ถ้า
ใครเคยเรียนบาลีมาแล้วจำง่ายที่สุด : เป็นเวทนาเมื่อมัน
ทำหน้าที่เวทติ, เป็นสัญญาเมื่อมันทำหน้าที่สัญญาขานาติ,
เป็นสังขารเมื่อมันทำหน้าที่สังขโรติ, เป็นวิญญาณเมื่อ
มันทำหน้าที่วิชานาติ. คนที่ไม่เคยเรียนบาลีมันยุ่งยาก
หน่อย; แต่ก็พอจะเห็นเค้าเงื่อน มัน มีรูปศัพท์เหมือน ๆ กัน.

เวทติ เวทะ คือ รู้อารมณ์, เวทติ ก็เกิด เวทนา.
สัญญาขานาติ ก็คือ สัญญาเกิดความรู้ รู้ทั่วถึงว่าเป็นอย่างไร.

แล้วสังขโรติ สังขระ นสังขระ นคือสังขาร แล้วทำหน้าที่
 วิชาเนติ ก็ เป็นวิญญาณ. คนที่รูปล้ำจำ ๔ คำนี้ไว้ให้ตี ๆ
 มั่นงายที่สุดว่า เวเทติก็เวทนา, สัญขานาคือสัญญา, สังขโรติ
 ก็สังขาร, วิชาเนติก็วิญญาณ.

เวทนาขันธ.

เอาที่หนักคู่กันที่เวทนา, เวเทติก็เป็นเวทนา จิต
 มันทำหน้าที่นี้ตัวเอง ตามธรรมชาติของจิต ดังบอกแล้วข้าง
 หน้าว่า จิตทำอาการหรือหน้าที่หรือลักษณะได้ ๔ คือ เวทนา
 สัญญา สังขาร วิญญาณ, ทำหน้าที่นี้เรียกว่าเวทนา ก็คือ
 รู้อารมณ์ที่มากกระทบ, ทำตัวเอง. เวทนานี้ก็แจกไปตาม
 รสชาติของสิ่งที่มากกระทบ เป็นสุขเวทนา. เป็นทุกข-
 เวทนา, เป็นอทุกขมสุขเวทนา, แต่แล้วก็เหมือนกัน
 แหละ เป็นเวทนาเหมือนกันแหละ, เวทนาเหมือนกันหมด.

นี่ที่มันก็มีอยู่ว่า ถ้าเวทนานั้น มันมีความโง่ว่า
 ตัวกูเข้าไปจับฉวยเอา มันก็กูเวทนา, กูเป็นผู้ทำเวทนา,
 กูรู้สึกต่อเวทนา. พุคภาษาคือ ๆ ทือ ๆ ก็กูเวทนาจักแล้วกัน,
 ไม่ใช่เวทนาของเวทนา ตามธรรมชาติของเวทนา คือตาม

ธรรมชาติของจิต ที่มันรู้จักเวทนาได้ด้วยตัวมันเอง. ตัวจิต
มันหน้าที่เวทนา, รู้เวทนา. แต่ที่นี้ อวิชชาหรือความโง่
เข้าครอบงำเข้าสิงเอาเป็นอุปาทาน ว่ากูต่างหาก กูต่างหาก
ที่เวทนา ไม่ใช่เวทนาตามธรรมชาติของจิต. เวทนา
อย่างนี้เรียกว่า เวทณุปาทานขันธ, เช่นเดียวกับรูปขันธ
ถ้ามีอุปาทานเข้าไปยึดครอง เรียกว่ารูปูปาทานขันธ.

เวทนาด่วน ๆ นี้ก็เหมือนกัน ถ้ามีอุปาทานยึดครอง
แล้วก็เปลี่ยนชื่อเป็นเวทณุปาทานขันธ, เมื่อเกิดความ
รู้สึกเป็นตัวกู ตัวกูผู้เวทนาแล้ว เวทนานี้ก็กลายเป็น
เวทณุปาทานขันธ. ถ้ามันรู้สึกอยู่ตามธรรมชาติมันก็เป็น
เวทนาขันธเฉย ๆ, ถ้าอุปาทานเข้าไปปนอยู่อย่างแน่นแฟ้น
ก็เรียกว่าเวทณุปาทานขันธ คือเวทนาขันธที่มีอุปาทานเข้า
ไปจับฉวยเอาแล้ว.

นี่รู้ ๆ กันไว้ให้ที ว่ามีสอง ๆ เสมอ คือ รูปกับ
รูปูปาทานขันธ, เวทนาจึงเวทณุปาทานขันธ, สัญญาก็
สัญญูปาทานขันธ, สังขารก็สังขารูปูปาทานขันธ,
วิญญาณก็วิญญาณูปาทานขันธ. มันมีเต็มคำว่าอุปาทาน-

ขั้นนี้เข้าไปข้างท้ายแล้วก็ หมายความว่า ขั้นนั้นถูกยึดถือด้วยอุปาทานแล้ว.

ในเรื่องเวทนานี้ มันก็ ความโง่ที่มีอยู่ปรุงขึ้นมาเป็นตัวกู, กูเวทนา กูรู้สึกเวทนา, แล้วโง่ต่อไป เวทนานั้นก็เป็นของกู, เวทนาเป็นตัวกู เวทนาเป็นของกู; อย่างนี้เรียกว่าเวทनुปาทานขั้นนี้. ถ้ามันยังเป็นเพียงเวทนาเฉยๆ ไม่มีเรื่อง ยังไม่มีเรื่อง ยังไม่เจ็บปวด หรือไม่มีความรู้สึกยินดียินร้ายอะไร. แต่พอมันเป็นเวทनुปาทานขั้นนี้แล้วก็ ได้การ, ทุกข์ก็เป็นทุกข์, สุขก็เป็นสุข. นี้เรียกว่าเวทนาขั้นนี้, เมื่อจิตทำหน้าที่รู้สึกผลของอารมณ์ที่มากกระทบ เรียกว่าเวทनुปาทานขั้นนี้.

สัญญาขั้นนี้.

เอาที่ขั้นที่ ๒ เรียกว่าสัญญา เรื่องของใจ เรื่องที่สองเรียกว่าสัญญา, สัญชานาติ สัญชานันท์ก็จิตทำได้เอง, จิตสามารถทำได้เองโดยไม่ต้องมีตัวตน. เมื่อจิตมันเสวยเวทนาหรือว่ามัน สักว่ามากกระทบ, เช่นรูปมากกระทบตา เป็นต้น ก็มีสัญญา จำได้เองว่าเป็นอะไร, หมายถึงได้ว่าเป็นอะไร, เช่นเห็นต้นไม้, เห็นดอกไม้, เห็นก้อนหิน,

เห็นอะไร มีสัญญาว่าเป็นอย่างนั้น แล้วก็สำคัญว่าเป็น
 อย่างนั้น, สัญญานั้นแหละตามธรรมชาติ นั้นมัน รู้สึก
 ได้เองอย่างนั้น ไม่ต้องมีตัวกูเข้ามาเป็นผู้รู้สึก.

แต่ตามธรรมชาติ ธรรมชาติของคนที่ไม่รู้ มันก็มี
 ตัวกูเกิดขึ้น, รู้สึกว่ากูต่างหากที่สัญญา กูทำสัญญา ตัวกูทำ
 สัญญา จำได้หมายรู้และหมายมั่น. นี่เป็นจิตทำได้เองใน
 ส่วนสัญญา; แต่ว่ามันมีอุปาทานเข้าไปครอบงำจิต
 จิตจึงสำคัญเป็นตัวกูผู้ทำสัญญา, มีตัวกูอีกอันหนึ่งเข้ามา
 สัญญา เข้ามาเป็นผู้ทำสัญญา จะเรียกว่าตัวจิตเองมันเป็น
 ตัวกู หรือมีตัวกูต่างหากมาทำให้จิตรู้ มันก็มีผลเท่ากันแหละ,
 คือมันเกิดตัวกูขึ้นมา ก็เรียกว่าสัญญาอุปาทานชั้นนี้.

สัญญาชั้นนี้แจกเป็นตามคุณสมบัติของมัน,
 ตามลักษณะที่เข้ามาเกี่ยวข้อง, ตามอายตนะภายนอกมา
 เกี่ยวข้อง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ก็เรียกว่า
 รูปสัญญา สัทธสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพ-
 สัญญา ธรรมสัญญา. สัญญานี้แจกเป็น ๖ อย่าง ตามสิ่งที่
 เข้ามากระทบ แจกไปตามนั้น.

สัญญาความรู้สึก อย่าง^๕ที่เป็นสัญญา ปาทาน-
 ขันธ คือมันมีความรู้สึกว่ามีตัวกูเป็นผู้สัญญา; สัญญา
 เจย ๆ ก็เป็นตามธรรมชาติ, แต่ถ้ามีอุปาทานเข้าไปยึด
 ครอง มันก็ เป็นสัญญาปาทานขันธ เป็นตัวกูผู้ทำสัญญา.
 ๘ เป็นคู่ขนานอีกแหละ สัญญาขันธอย่างหนึ่ง สัญญาปาทาน-
 ขันธอย่างหนึ่ง.

สังขารขันธ.

ที่^{๕๕}นี้มาถึงเรื่อง^๕ที่สามฝ่ายใจ ก็คือสังขาร สังขารขันธ ;
 ถ้านับแต่ฝ่ายใจก็เป็น เรื่องที่ ๓, ถ้านับทั้งหมดก็เป็นเรื่อง
 ที่ ๔, สังขโรติ แล้วก็สังขาร สังขารโธ สังขารา. จิตคิดนึก
 ได้เองไปตามธรรมชาติของจิต, แต่อุปาทานทำให้เกิด
 ความรู้สึก กุกิด กุกิด, ไม่ใช่จิตคิดตามธรรมชาติ มันก็เกิด
 ตัวกูเข้ามาครอบงำเอาสังขารหรือความคิดนั้น เป็นตัวกูคิด
 หรือเป็นความคิดของกูก็ตาม. สังขารอย่าง^๕นี้ แจกไปตาม
 คุณสมบัติของสิ่งนั้น ๆ จึงเกิดเป็นกุศล, เป็นอกุศล,
 เป็นอภัยกถุต. สังขาร^๕นี้แจกเป็นสาม ตามคุณค่าของสิ่ง
 ที่มากระทบ, มันก็เป็นสังขารขันธและสังขารูปาทานขันธ
 เป็นคู่หนึ่งอีก เป็นเรื่องของสังขาร.

วิญญานขันธุ์.

เรื่องที่ ๔ ของใจ หรือเรื่องที่ ๕ ของทั้งหมด
 วิญญานขันธุ์เมื่อทำวิชานาติ คือรู้แจ้งต่ออารมณ์นั้น ๆ
 โดยอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย มันก็เป็นวิญญานขันธุ์
 มันทำได้เอง; เพราะว่าตามันมีประสาทตา, รูปร่างที่มาก
 กระทบได้เอง; หูมีประสาทหู, รูปร่างที่มากกระทบได้เอง;
 จมูกมีประสาทจมูก, รูปร่างที่มากกระทบจมูกได้เอง; ลิ้นก็มี
 ประสาทลิ้นรูรสได้เอง; ผิวกายก็มีประสาทกาย มันก็รู้ได้เอง
 ที่จิตมันก็มีส่วนที่รู้ทำนองประสาทอย่างนั้น แต่เขาไม่เรียก
 ประสาทก็มี มันจิตหรือใจก็ตาม มันก็รู้ได้เอง. นี่
 เรียกว่า วิญญานขันธุ์มันรู้ได้ตามธรรมชาติของมันเอง.
 แต่ก็มีอวิชชาทำให้เกิดอุปาทานว่ากู—กู, เช่น ตาเห็นรูป
 ก็ว่ากูเห็น, หูได้ยินเสียงมันก็ว่ากูดียินเสียงไม่ใช่หูได้ยินเสียง,
 จมูกได้กลิ่น ก็ว่ากูได้กลิ่น นั้น ลิ้นได้รสก็ว่ากูได้รส, กายได้
 สัมผัสทางผิวกายก็ว่ากูสัมผัสผิวกาย, ใจรู้สึกขมมารมณก็ว่า
 กูรู้สึกขมมารมณ.

วิญญานนี้ก็แจกไปตามอายตนะภายใน จักขุ-
 วิญญาน โสทวิญญาน มานวิญญาน ขิวหาวิญญาน กาย-

วิญญาณ มโนวิญญาณ. นี้ สังเกตดูให้ดี นะ ว่ามันแจก
กันอย่างไร; ถ้ารูปนั้นก็ไม่ต้องแจกก็ได้, หรือถ้าแจกก็
ละเอียดมากมายเป็น ๒๘ เป็นอะไรกันต่าง ๆ. รวมความว่า
รูปอย่างเดียวกันพอ. ถ้าเวทนามันแจกเป็นสุข ทุกข์
อทุกข์มสุข, สัญญาก็แจกไปตามอายตนะภายนอก ใน
รูป ในเสียง ในกลิ่น ใน รส ใน โสภณูปพะ ธรรมารมณ,
สังขารก็แจกไปตามคุณค่าคุณสมบัติ เป็น กุศล เป็น
อกุศล เป็นอภัยกฤต, วิญญาณ ก็แจก ไปตามอายตนะ
ภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

รู้เรื่อง ทั้ง ๔ เรื่องนี้เป็นของใจ, ว่ามันรวมเรียก
ว่าใจ, มีอาการแสดงได้ ๔ อย่างหรือบทบาท จึงมีคำว่าเวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณ เกิดขึ้น, นี้คือขันธห้า. เมื่อไม่
ถูกยึดถือเอาด้วยอุปาทานก็เรียกว่าขันธห้า, เมื่อถูกยึด
ถือเอาด้วยอุปาทาน ก็เรียกว่าอุปาทานขันธห้า; เป็น
เรื่องที่มีอยู่จริงยิ่งกว่าจริงทุกวันตลอดเวลา แต่เราก็ไม่รู้จัก
เพราะเราอยากจะรู้จักแต่เพียงชื่อว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ.

ฉะนั้นขอมารู้กันเสียใหม่, รู้จริง ๆ ลงไป ที่ว่ารูป
นั้นคืออะไร, เวทนามีอะไร, สัญญาคืออะไร, สังขารคืออะไร,
วิญญาณคืออะไร; เมื่อมันเกิดขึ้นจริง ๆ ก็ให้รู้สึกรู้จัก
ด้วยจิต, หรือว่าถ้าเมื่อมัน ได้เป็นตัวกูเสียแล้ว, ไม่ใช่ขันธ
ตามธรรมชาติเสียแล้ว. ก็ให้รู้ว่าเดี๋ยวนี้มันเป็นอุปาทาน-
ขันธเสียแล้ว, ก็จะไม่เสียที่ที่เราสวดกันทุกวัน อุปาทานขันธ
เป็นตัวทุกข์.

ถ้ายังเป็น ขันธเจย ๆ ยังไม่เป็นทุกข์ ชนิดที่เจ็บ
ปวด, มันเป็นเพียงว่าลักษณะแห่งความทุกข์เพราะมันเปลี่ยนแปลง.
แต่ถ้า พอเป็นอุปาทานขันธแล้วมันกัดหัวใจ
ทันที, เป็นทุกข์ที่เจ็บปวด เรียกว่าทุกข์ขอรียสัจจ์. ถ้า
มันเป็นเพียงมีลักษณะทุกข์ ยังไม่กัด นี้ก็เรียกว่าทุกข์ลักษณะ
ขันธทั่วไป ธาตุทั่วไป ยังไม่ได้ถูกยึดเอาเป็นตัวตนมันก็
เป็นตามธรรมชาติ เรียกว่า มีทุกข์ลักษณะยังไม่กัดให้
เจ็บปวด; แต่พอไปจับเอามาเป็นตัวกู—ของกู มันกลายเป็น
เป็นทุกข์ขอรียสัจจ์ก็กัดให้เจ็บปวด

แม้แต่ความทุกข์ มันก็ยังมีความหมาย ๒ อย่าง :
ทุกข์ลักษณะมีลักษณะแห่งความทุกข์, เห็นได้ว่าเป็น

อนัตตา อย่างนี้, ไม่ต้องบอกว่ารูปคืออะไรอะไร เวทนา
อย่างไร; เพราะเขารู้กันอยู่แล้ว แต่รู้ผิด รู้เป็นอนัตตาไปเสีย.

พระพุทธเจ้าก็มาบอกแต่เพียงว่ารูปเป็นอนัตตา,
รูปอย่างก็แก้ว ๆ อยู่ นั่นแหละ ที่แก้ว่าเป็น อนัตตานั้นเป็น
อนัตตา, เวทนาเป็นอนัตตา, สัญญาเป็นอนัตตา, สังขาร
เป็นอนัตตา, วิญญาณเป็นอนัตตา; นี่ย่าเข้าใจว่าเรื่อง
นี้ไม่ใช่มนุษย์ไม่รู้ มันรู้แต่ว่ารู้ผิด มันรู้ว่า รูป เวทนา
สัญญา สังขาร นั้นเป็นอนัตตา, จนกว่าพระพุทธเจ้าจะ
เกิดขึ้น จึงมาสอนให้รู้ว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ เป็นอนัตตา.

พูดอย่างนี้มันก็เสี่ยงต่อการถูกตำ เพราะมีคนบางคน
นั้นเขาเข้าใจว่าอย่างนั้น, เขายกย่องพระพุทธเจ้าจนลืมตัว
ไปเอง จะให้รู้อะไรเสียหมด เพิ่งมารู้มาสอนเมื่อพระพุทธเจ้า
เกิด. นี้เรามาสังเกตเห็นว่าโอ เขารู้กันอยู่ก่อนพระพุทธ-
เจ้า แต่มันรู้ผิด, เขารู้ว่าขันธ์ทั้งห้าทำเป็นอนัตตา, ขันธ์
ห้าเป็นอย่างไรนั้นเขารู้แล้ว แล้วก็เอาเป็นอนัตตา. พระ
พุทธเจ้ามาสอนว่าเป็นอนัตตา มันจึงเปลี่ยน เปลี่ยนตรง
กันข้าม.

นี่ก็ควรจะรู้จักไว้ด้วย ว่าเป็นเรื่องที่มีมนุษย์ รู้จัก
กันอยู่ก่อนแล้ว, แต่รู้จักผิดๆ, รู้จักเป็นอรรถาไปเสีย;
อย่างที่เรารู้เป็นตัวกูหนึ่ง อย่างที่เราทุกคนรู้ตามธรรมชาติที่ไม่
ได้เรียนธรรมะ พอตาเห็นรูปก็ว่ากูเห็นรูป, หูได้ยินเสียงว่ากู
ได้ยินเสียง, จมูกได้กลิ่นก็ว่ากูได้กลิ่น, เอามาเป็นของกูกุอย่าง
นี้เสียหมด.

๗ เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็น
วิญญาณนั้น. ก็เป็นตัวกูไปเสียหมด; กุเวทนา กุสัญญา
กุสังขาร กุวิญญาณ คือ กุทำหน้าที่นั้น, แล้วทำเป็นของ
กูเสียด้วย มันก็เลยเป็นทุกข์หนักเข้าไปอีก.

๖ ๕ เกิดเมื่อทำหน้าที่.

๘ ที่ต้องรู้อย่างหนึ่งก็ว่า ๖ ๕ ๖ ๕ ๖ ๕ มันก็เกิดดับ,
เกิดดับ; ที่จะเรียกได้ว่า ๖ ๕ ๖ ๕ ๖ ๕ ต่อเมื่อมันทำ
หน้าที่ : เมื่อรูปมันทำหน้าที่ของรูป; เช่น ตาเห็นรูป/
หูฟังเสียง ฯลฯ ก็ตามนี้ ก็เรียกว่ารูป ๖ ๕ เกิด, ถ้าไม่ทำหน้าที่
ก็เรียกว่ามันดับ ไปเป็นธาตุอยู่ยังไม่เป็น ๖ ๕.

เวทนาจึงเหมือนกัน เมื่อมันไม่ทำหน้าที่ เวทนา
รู้สึกอะไร มันก็ยังไม่มีความชัด; พอทำหน้าที่รู้สึก
อะไรก็เป็นความชัด, ในเมื่อมัน ไม่ทำหน้าที่เป็นความ
ชัดมันก็เป็นสักว่าธาตุๆ ตามธรรมชาติ.

ธาตุอย่างนี้บางคนจะไม่เข้าใจ ก็ได้เพราะไม่เคย
ได้ยิน, เคยได้ยินแต่ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ; นั่นก็เหมือนกัน
แหละ เมื่อมันไม่ทำหน้าที่รูปชัด มันก็เป็นธาตุดิน น้ำ ลม
ไฟ, เมื่อเวทนายังไม่ทำหน้าที่ เวทนา มันก็เป็นธาตุ,
เป็นเวทนาธาตุ, แล้วมีสัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณ
ธาตุ ซึ่งไม่เคยได้ยินกัน เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ
วิญญาณธาตุไม่ค่อยเคยได้ยินกัน, ก็เป็นธาตุตามธรรมชาติ.
เช่นที่เรียกว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ เมื่อ
ไม่ทำหน้าที่เป็นรูปชัด ก็เป็นสักว่าธาตุทั้ง ๔ นั้น,
เมื่อไม่ทำหน้าที่เวทนาจึงเป็นสักว่าเวทนาธาตุ พร้อมอยู่ตาม
ธรรมชาติ, หรือสัญญาธาตุตามธรรมชาติ, สังขารธาตุ
ตามธรรมชาติ, วิญญาณธาตุตามธรรมชาติ; เมื่อไม่ทำ
หน้าที่ก็ยังไม่เรียกว่าชัด ต่อเมื่อทำหน้าที่ก็เรียกว่าชัด.

รู้ไว้เสียว่ามันไม่ได้ตาย, มันไม่ต้องตาย มันมีอยู่ในฐานะเป็น
ธาตุตามธรรมชาติ, แต่พอทำหน้าที่ขึ้นมา ก็เรียกว่า รูปขันธ์
เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์.

ครั้น ทำหน้าที่แล้วมีความโง่เข้ามายึดถือเอา
เป็นตัวกู-ของกู มันก็กลายเป็นรูปูปาทานขันธ์, เวทนู-
ปาทานขันธ์, สัญญาูปาทานขันธ์, สังขารูปาทานขันธ์,
วิญญาณูปาทานขันธ์. นี่แหละจะเป็นทุกข์, จะเป็นตัว
ทุกข์. เมื่อไม่ได้ทำหน้าที่ ก็เรียกว่าเป็นธาตุ, พอทำ
หน้าที่ก็เป็นขันธ์.

การเกิดขันธ์ของขันธ์ ๕.

เอ้า, ที่นี้ก็ตามดูให้ชัด ให้ชัดลงไป ว่ามัน เป็นขันธ์
ทำนองมันเป็นอย่างไร, เมื่อทำหน้าที่ตามธรรมชาติมันทำ
หน้าที่อย่างไร? ก็บอกแล้วว่าเมื่อทำหน้าที่จึงจะเป็นขันธ์.
ที่นี้มาดูกันให้เห็นชัดว่า มัน ทำหน้าที่อย่างไร จึงเกิดเป็น
ขันธ์ ขนมา; มันก็ ทำหน้าที่ทางทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู
จมูก ลิ้น กาย ใจ, แต่ว่าในอย่างหนึ่งๆ นั้นมันทำหน้าที่

อย่างไร เราจะพูดไปที่ละอย่างเป็น รูป เป็น เสียง เป็น กลิ่น
เป็น รส เป็น โผฏฐัพพะ เป็น ธัมมารมณ, ๖ หมวดนั้น.

หมวดรูป.

หมวดแรกรูป ตาเป็นธาตุตามธรรมชาติมีอยู่
พร้อมทั้งระบบประสาท, นี้ว่ารูปขันธ์ภายใน เพราะ
มันอยู่ข้างในคือตา แล้วมันมีประสาท, มัน ถึงกับรูปข้างนอก
คือรูปที่จะเห็นด้วยตา, มันอยู่ข้างนอกนั่นแหละ, มันเป็น
ขันธ์ภายนอก รูปขันธ์ภายนอก. รูปขันธ์ภายในคือตา
รูปขันธ์ภายนอกคือรูปที่เห็นด้วยตา, พอตากับรูปมาถึงกัน
เข้า มันก็เกิดรูปขันธ์ครบ มันมีรูปขันธ์ทั้งภายนอกทั้ง
ภายใน. เมื่อรูปขันธ์ภายนอกภายในถึงกันเข้า ประสาท
ทำหน้าที่ ก็เกิดวิญญาณขันธ์ รู้แจ้งรูปนั้น.

นี่ลำดับมันเป็นอย่างนั้นนะ ช่วยเข้าใจให้ดีๆ ว่า
อายตนะภายใน อายตนะภายนอก ถึงกันเข้า เกิดรูป-
ขันธ์โดยสมบูรณ์; ที่นี้ เพราะอายตนะทั้งสองฝ่ายถึง
กันเข้านี้จึงเกิด วิญญาณขันธ์, วิญญาณขันธ์มาเกิดอันกับ
ทั้งสองอย่างนี้ ทั้งที่เรียงลำดับไว้อยู่ที่ห้าสุกโคง, ดังบาลีว่า

จกขุณฺจ ปฏิจจ รุเป จ อุปฺปชฺชติ จกขุวิญญาณํ — เพราะมีตา
กับรูปอาศัยกันจึงเกิดจักขุวิญญาณ, บาลีมีชัดๆ อย่างนี้ ตา
อาศัยกันเข้ากับรูป ย่อมเกิดจักขุวิญญาณ ตากับรูปนั้นเป็น
รูปขันธ์ ถึงกันเข้าเกิดจักขุวิญญาณ เป็นวิญญาณขันธ์.
อย่าฟังแต่เสียงซี, ลองนึกถึงความจริงที่มันมีอยู่จริงเมื่อมัน
กระทบ, เมื่อตากระทบรูป เกิดการเห็นทางตา เรียกว่า
วิญญาณขันธ์.

ที่มันก็มี การจำรูปนั้นได้ว่ารูปอะไร, แล้ว
หมายมั่นว่าเป็นรูปอะไร; รูปต้นไม้ต้นไถ่ ก้อนหิน ก้อนดิน
ก้อน หลึง ชาย สัตว์อะไรก็ตาม มันจำได้ว่าเป็นรูปอะไร แล้วก็
มันหมายมั่นว่าเป็นรูปอันนั้น; นี้เรียกว่าสัญญาขันธ์เกิด
แล้ว, มันเป็นสัญญาขันธ์ ส่วนที่จำได้ ชันไหนกัน ก็เป็น
สัญญาขันธ์.

ที่มันก็มี ฐีสักผลที่มากกระทบ เช่นสวยแล้วสบายตา
ไม่สวยไม่สบายตา ฐีสักอย่างนี้ก็เรียกว่าเวทนาขันธ์ : เกิด
สัญญาชนิดที่จำได้ก่อน แล้วก็มาเกิดเวทนาขันธ์, มัน
ก่อนข้างจะซับซ้อนนิดหน่อย แต่ถ้าเข้าใจก็จะไม่พ่นเผื่ออะไร.

เมื่อเกิดเวทนาขั้นนี้—รู้สึกสุขหรือทุกข์หรือไม่
 อะไรอยู่ข้างโนแล้ว มัน มีวิญญาณขั้นนี้ส่วนมโน, มโน
 วิญญาณขั้นนี้สัมผัสที่เวทนานั้นอีกทีหนึ่ง. เอ้า, มี
 วิญญาณขั้นนี้เกิดอีก ทีหนึ่ง แต่เป็นฝ่ายมโน รู้จักสัมผัส
 ที่เวทนาขั้นนี้.

แล้วมันก็ เกิดความคิดนึก หมายถึงถึงที่สุดใน
 เวทนานั้นอีกทีหนึ่ง เป็นสุขเวทนา, เป็นทุกข์เวทนา, เป็น
 ปริสัสสัญญา, อิดดีสัญญา, อัดตสัญญา, อะไรก็สุดแท้. อัดต-
 สัญญานี้สำคัญมาก เป็นสัญญาขั้นนี้ ที่รุนแรงถึง
 หมายถึงมัน ไม่ใช่เพียงแค่จำได้ว่ารูปอะไร.

แล้วก็ เกิดความคิดต่างๆเกี่ยวกับสิ่งนั้น เกี่ยวกับ
 เวทนานั้น ว่ากูจะทำอะไร, กูจะหาอะไรมาอย่างไร, กูจะ
 ได้มาไว้อย่างไร, กูจะกินอย่างไร, จะใช้อย่างไร จะบริโภค
 อย่างไร, เป็นความคิดปรุง, เป็นสังขารขั้นนี้. นี่ตอนนั้น
 เป็นเหตุให้ทำกรรม ทำอะไรต่อไป.

เพียงแต่ที่เป็นขั้นขั้นนั้นก็เป็นกลไกที่ซับซ้อน ที่จะต้องทำความเข้าใจให้ถี่, นี่จะพูดซ้ำอีกครั้งหนึ่ง คอยฟังให้ดี, คอยฟังให้ดี. พออายุตนะนอกในถึงกันเข้าก็เรียกว่าเกิดรูปขันธ์, พอรูปขันธ์นอกในถึงกันเข้าก็เกิดวิญญาณขันธ์. รู้แจ้งทางอายตนะนั้น ๆ; เช่นทางตากรูทางตา, รู้แจ้งทางตาเป็นจักขุวิญญาณ; นี้ยกตัวอย่างทางตา ก่อน.

ที่นี้ก็เกิดความจำได้หมายความว่า รูปรูอะไรเป็นต้น : เป็นสัญญาขันธ์, สัญญาขันธ์จำได้เกิดขึ้น. ต่อจากนั้นก็รู้สึกผลของการที่มากกระทบนั้น เป็นสุขหรือทุกข์ พอใจหรือไม่พอใจ ก็เรียกว่า เวทนาขันธ์ได้เกิดขึ้น. พอเวทนาขันธ์เกิดขึ้นนี้ ก็เกิดสัญญา หมายถึงมั่นในสัญญานั้น อย่างรุนแรงอีกทีหนึ่ง, หมายถึงมั่นในอารมณ์นั้น สุขทุกข์อะไรก็ตาม หมายถึงมั่นอย่างรุนแรงอีกทีหนึ่ง ไม่ใช่เรื่องจำเฉย ๆ.

ฟังให้ตั้นะมัน มีอยู่สองสัญญา นะ; สัญญาที่แรกเกิดขึ้นจำได้ ว่าเป็นอะไร, แล้วก็เกิดเวทนา. มันเกิด

สัญญาจำได้ว่าเป็นอะไร แล้วก็เกิดเวทนาที่ผลของการ
กระทบ เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ พอใจหรือไม่พอใจ, แล้ว
หมายมั่นเวทนานั้นอีกทีหนึ่ง. นี่ตอนนี่ที่จะเกิดสัญญา
ชนิดร้ายกาจ : เป็นสุขเป็นทุกข์เป็นจริงจัง กระทบ
เป็นตัวตน, เป็นอดีตสัญญา, หรือว่าถ้ามันเกิดในฝ่ายดี
มันก็เป็นฝ่ายรู้ เป็นฝ่ายอนิจจสัญญา, อนัตตสัญญา.
ถ้าเป็นฝ่ายโง่ก็เป็น นิจจสัญญา, เป็นอดีตสัญญา นี้เรียก
ว่าสัญญาขั้นชั้นเล็ก.

เวทนานั้นถูกมโนวิญญาณสัมผัสอีกทีหนึ่ง ก็
เป็นเรื่องของ วิญญาณทางมโน, แล้วจึงเกิดความคิด คิด
อย่างนั้นอย่างนี้ เรียกว่าสังขารขั้น.

ถ้าเข้าใจก็จะเข้าใจเมื่อพูดว่า มัน จะเกิดรูปขั้น,
แล้วก็เกิดวิญญาณขั้น รู้แจ้งที่นั่น, แล้วเกิดสัญญาขั้น
จำได้ว่าเป็นอะไร, แล้วก็เกิดรู้ผลของการกระทบนั้นเรียก
ว่าเวทนาขั้น แล้วก็สัญญา มันหมายในเวทนานั้นอีกที
หนึ่ง, เป็นสัญญาขั้นชั้นเล็ก แล้วมันก็เกิดมโนสัมผัส
เวทนานั้นอีกทีหนึ่ง เรียกว่ามโนวิญญาณในส่วนที่เกี่ยวข้อง

กับรูป, แล้วมันก็เกิดสังขาร เกี่ยวกับความคิด. ถ้าไม่
 เข้าใจก็จะไม่รู้เรื่อง. จะไม่รู้เรื่องโดยประการทั้งปวง จึง
 ขอร้องเป็นอันมาก. ขอร้องในข้อนี้ ว่าสำคัญที่สุดที่ ขอให้
 ศึกษารู้จักตัวจริงของมัน, อย่าเพียงแต่ฟังเสียง, ที่มันเกิด
 ขึ้นที่นั่น เราจะเห็นได้ว่ามันมีอาการอย่างนี้.

ถ้าเราจะเอาแต่สั้น ๆ ลุ่น ๆ ก็ได้ ก็คือว่า พอเกิดตา
 กระบรูปเป็นต้น ก็เกิดรูปขึ้น, สองอย่างนี้ ถึงกัน
 เข้าเกิดวิญญาณขึ้น แล้วก็ผัสสะในขณะนั้น แล้วก็
 เกิดเวทนาขึ้น รู้อารมณ์รู้สึกของอารมณ์ ถูกใจไม่ถูกใจ
 สุขหรือทุกข์, แล้วก็ สัญญา มันหมายถึงไปว่า เป็นตัวตนของ
 ตนอะไรทำนองนี้ แล้วเกิดความคิดเป็น สังขารขึ้น มันก็
 ครอบห้ขึ้น

วิญญาณขึ้นทำหน้าที่ตอนต้นทีหนึ่ง, มาทำ
 หน้าที่ ตอนกลางอีกทีหนึ่ง. สัญญาขึ้นก็เหมือนกัน ทำ
 หน้าที่ตอนต้นจำได้เท่านั้น, แล้วหมายรู้สำคัญมันหมายถึง
 เป็นอะไรอีกทีหนึ่ง. วิญญาณขึ้นเกิดอย่างน้อยสองหน
 ในหนึ่งกรณี, สัญญาขึ้นเกิดอย่างน้อยสองหนในหนึ่ง

กรณี. นี้ทำให้เกิดการเรียงลำดับลำบาก เขาก็จะเรียงไว้ตาม
ที่ว่ามันมีลำดับอย่างไร, ส่วน วิญญาน นั้นเรียงไว้ สุดท้าย
เพราะมัน เกิดตรงไหนก็ได้.

นี้หวมารูป หวมารูปที่ทำได้ด้วยตา ก็เกิดขึ้น
ได้ครบทั้งห้า หรือ ๖-๗ อากาเร เพราะมันซ้ำกันก็มี, ใน
หวมารูปมันก็เกิดได้อย่างนี้. หวมารเสียง หวมารกลิ่น
หวมารรส หวมารโผฏฐัพพะ หวมารธัมมารมณ ก็เกิด
ได้อย่างนี้.

หวมารเสียง.

เฮ้, ลองพูดเรื่องหวมารเสียงต่อไป หูอยู่ข้างใน เป็น
อายตนะภายใน, เสียงเป็นของข้างนอก เป็นอายตนะภายนอก
นี้เป็นรูปขันธ์, พอมัน มาถึงกันเข้าทำหน้าที่ ของมัน ก็เกิด
รูปขันธ์ เพราะมันทำหน้าที่ของมันจึงเรียกว่ามันเกิด, มัน
เกิดทุกกับเกิดเสียงขึ้นมาแล้ว. เมื่ออยู่ตามธรรมดาไม่มาทำหน้าที่
ที่เรียกว่าธาตุ, ธาตุหู ธาตุเสียงเท่านั้นเอง; แต่เดี๋ยวนี้พอ
มาทำหน้าที่ก็เกิดเป็นรูปขันธ์ เป็นขันธ์ขึ้นมา.

เมื่อหูกับเสียงถึงกันเข้า ก็เกิดวิญญาณทางหู เรียกว่าโสตวิญญาณ, แล้วมันก็จะเกิดสัญญาจำเสียงนั้น ได้ว่าเสียงอะไร; แล้วมันก็เกิดเวทนาว่าสบายแก่หูหรือไม่สบายแก่หู, มันสำคัญมันหมาย ใต้อีกทีหนึ่งว่า มันเสียงของอะไร, เสียงของหญิง เสียงของชาย, เสียงของคน ที่รักกัน, หรือเสียงของศัตรู มันสำคัญมันหมายอย่างนี้. แล้วมันจะสัมผัสอีกทีหนึ่ง ก็ได้ เช่นเดียว กันแหละ, แล้ว ก็เกิดสังขาร คือความคิด เป็นสังขารขันธ์คิด คิดอย่างไร เกี่ยวกับเสียงที่ได้เข้ามากระทบหู. เกิดขันธ์ห้าครบทั้งห้า แต่บางขันธ์เกิดสองหน หรือจะให้มากกว่าสองหนก็ได้ แล้วแต่เราจะพิจารณา จะแยกแยะมัน. แต่เป็นอันว่าอย่างน้อยมันครบทั้งห้าขันธ์แหละ.

ช่วยจำให้ดีๆ ว่าเมื่อ อายตนะภายในกับภายนอก ถึงกัน เรียกว่ารูปขันธ์เกิด มีผลให้เกิดวิญญาณขันธ์ ให้รู้แจ้ง แล้วก็จะ เกิดสัญญา ว่าเป็นเสียงอะไร แล้วมันก็จะเกิดเวทนา จากความรู้สึกนั้น พอใจหรือไม่พอใจ แล้ว

มันหมายในเวทนานั้น, แล้วก็เกิดความคิดเกี่ยวกับ
เวทนานั้น นี่เรื่องหมวดเสียง.

หมวดกลิ่น.

ที่นี้ หมวดกลิ่น ก็อย่างเดียวกันอีก มันเกิดทั้งห้า
อย่างหรือทั้งเจ็ดอย่างอย่างที่ว่า เหมือนกันเท่ากันแหละ,
เสียงแล้วก็กลิ่น. จมูกคือรูปภายใน กลิ่นรูปภายนอกถึง
กันเกิดวิญญาณทางจมูก เป็นขานวิญญาณ, มีสัญญา
จำได้ว่ากลิ่นอะไรก็เป็นสัญญาขั้น; มีเวทนารู้สึก พอใจ
ไม่พอใจ ก็เป็นเวทนาขั้น, แลแล้วสำคัญมัน หมายถึงกลิ่นว่า
กลิ่นของอะไร จนกระทั่งกลิ่นทางเพศกลิ่นหญิงกลิ่นชายอะไร
ไปโน้น, แล้วก็มันสัมผัส รสอร่อยของมัน แล้วเกิดสังขาร
ขั้น ความคิดเกี่ยวกับการได้กลิ่นนั้น ๆ รูป เสียง กลิ่น แล้ว
รสก็เหมือนกัน.

หมวดรส.

ลิ้นเป็นรูปขั้นภายใน และ รสที่มากกระทบลิ้น
นั้นเป็นรูปขั้นภายนอก มาถึงกันเข้าเกิดวิญญาณทาง
ลิ้น, รู้จากรู้สึกต่อรสนั้น เกิดวิญญาณขั้น แล้วก็จำได้

หมายรู้ว่ารสอะไรก็เป็นสัญญาขันธ์, รู้สึกพอใจไม่พอใจ เป็นเวทนาขันธ์. จิตสำคัญมันหมายในเวทนานั้นอีกที เป็นมโนวิญญาณในส่วนนี้, ก็วิญญาณที่สอง จังหวะที่สอง. แล้วก็สังขารขันธ์เกิดความคิด ขึ้นว่าจะจัดการอย่างไรกับรสอันนี้, พอใจแล้วจะอย่างไร จะชวนชวยอย่างไร จะซื้อหาอย่างไร เป็นเรื่องเป็นราวเป็นเหตุเป็นตะ, นี้เรียกว่าสังขารขันธ์, ต่อไปนั้นก็เกิดกระทำกรรมต่าง ๆ นานา, นี้รสแล้วนะ.

หมวดโณฏฐัพพะ.

ที่นี้โณฏฐัพพะ รูป เสียง กลิ่น รส โณฏฐัพพะ คือ สิ่งที่มากระทบทางผิวหนัง ภายนอกเป็นรูปขันธ์ภายในมีระบบประสาท, โณฏฐัพพะที่เข้ามากระทบกายก็เป็นรูปขันธ์ภายนอก กระทบกันแล้วก็เกิดวิญญาณขันธ์ คือรู้แจ้งในสิ่งที่มากระทบโดยผิวกายที่มีประสาท เรียกว่าวิญญาณขันธ์. มีสัญญาจำได้ว่าที่มากระทบนั้นอะไร นับตั้งแต่ว่ามันแข็งหรือมันอ่อน หรือมันนุ่ม แล้วแต่ แล้วแต่เรื่องของมัน ก็เรียกว่ามันจำได้ว่ามันเป็นสัมผัสของอะไร เป็น

โงฐรูปพะของอะไรที่มาสัมผัส ก็เกิดเวทนาพอใจหรือไม่
 พอใจ เป็นเวทนาขั้นนี้ มโนวิญญูณสัมผัสเวทนาขั้น
 อีกที่หนึ่ง รู้เป็นเวทนามีรสอย่างนั้นอย่างนี้; นี้เวทนาขั้น
 จังหวะที่สอง. แล้วมันก็มี สังขารขั้นนี้คิดนึกเกี่ยวกับ
 โงฐรูปพะนั้น ตามที่สัญญามันบอกว่า เป็นโงฐรูปพะ
 ของอะไร, ยิ่งเป็นโงฐรูปพะระหว่างเพศ เป็นโงฐรูปพะจาก
 ท้องโงฐรูปพะจากชายอย่างนี้แล้ว ก็ยังมีความหมายมาก.
 สังขารขั้นนี้ก็คิดไปได้มาก จนไปทำกรรมกระทำอย่าง
 ใดอย่างหนึ่ง ต่อไปอีก.

หวมถัมมารมณ.

เฮ้า, ที่นี้ก็มาถึงอันสุดท้าย คือ ฐัมมารมณ คือ
 ใจ ใจ, อันนี้แปลกจากเขาทั้งห้า เพราะว่าใจมันไม่ใช่รูป ใจ
 มันเป็นนาม แต่มันก็ต้องอาศัยรูป อาศัยรูปขั้นนี้. ฐัมมา-
 รมณ ทั้งหลาย มาจากรูป เสียง กลิ่น รส โงฐรูปพะทำอย่าง
 แต่อดีต, แต่ครั้งอดีตที่เคยมีมาแล้ว มันเอามาคิดได้อีก มา
 รู้สึกได้อีก; แม้มันจะรู้สึกขึ้นมาใหม่ มันก็เอาของอดีตมา
 รู้สึกทั้งนั้น. ฉะนั้น จึงมีรูปขั้นนี้ในอดีตมาเป็นอารมณ์

ของมโน มโนแม้จะเป็นนามก็ตาม มาถึงเข้ากับรูปขั้นอันเป็นอดีตนี้, เรียกว่ารูปขั้นอันเป็นอดีต ได้เกิดขึ้นแล้วเป็นรูปขั้น, แล้วเกิดมาในวิญญาณ รู้สึกต่ออารมณ์นั้น, แล้วเกิดสัญญาจำได้หมายมั่นว่าเป็นเรื่องของอะไร มีความหมายอย่างไร, เกิดเวทนา รู้สึกพอใจไม่พอใจ เกี่ยวกับอารมณ์ในอดีตนั้น, มโนวิญญาณสัมผัส ความหมายหรือคุณค่าหรือความรู้สึกของเวทนานั้นอีกทีหนึ่ง ก็เป็นมโนวิญญาณส่วนนี้, แล้วเกิดความคิดเป็นสังขารขั้นขึ้นมา สำหรับทำกรรมต่อไป.

นี่มันแปลกอยู่ที่ว่าส่วนที่เป็นรูปขั้นทั้งห้าคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย มันมีอารมณ์ปัจจุบัน; แต่ที่มันเป็นเรื่องของมโนของธัมมารมณีนี้อาศัยอดีต, อาศัยรูปขั้นอดีต มันก็มีรูปขั้นครบเหมือนกัน.

นี้จะเห็นได้ว่า จะด้วยเรื่อง ตาก็ได้ หูก็ได้ จมูกก็ได้ ลิ้นก็ได้ กายก็ได้ ๖ เรื่อง นั้นแต่ละเรื่องๆ จะเกิดขั้นห้าได้ทั้งนั้น หรือจะขยายออกไปเป็นขั้นห้าที่มันมีซ้ำบ้าง นับจำนวนได้ทั้งเจ็ดขั้นอย่างนี้ก็มิ; เพราะ มีสัญญาสองหน, มี

วิญญาณสองหน, แต่แล้วมันก็มีชั้นห้าครบได้ทั้งเรื่องทาง
ตา เรื่องทางหู เรื่องทางจมูก เรื่องทางลิ้น เรื่องทางกาย เรื่อง
ทางใจ.

นี่คือเรื่องชั้นห้า เกิดขึ้นมาได้อย่างไร โดย
อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, บอกว่าเรื่องสำคัญลึกซึ้ง
ละเอียดลออสำคัญมาก พอจะพูดฝนก็ตก มันเป็นเรื่องสำคัญ,
แต่เราไม่เห็นเป็นเรื่องสำคัญ. ขอร้อง, ขอร้องอย่างยิ่งว่า
เรื่องชั้นห้ามันเป็นเรื่องสำคัญ, เป็นหัวใจพุทธ-
ศาสนา; ถ้าไม่รู้จักก็โง่ เห็นเป็นอัตตาก็ต้องเป็นทุกข์,
ถ้าเห็นเป็นอนัตตา ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา ก็ไม่เป็น
ทุกข์. มันเป็นเรื่องสำคัญอย่างนั้นแหละ แต่ก็เป็นเรื่องที่ไม่
มีใครสนใจ, จำได้แต่ชื่อ ท่องกันวันละหลายๆหน, แต่ก็ไม่
รู้ว่าอะไร. นี่มันน่าเศร้า บางทีก็น่าเวทนา น่าสงสารไป
เสียอีก.

ให้สรุปความได้ว่า ชั้นห้าที่จะจัดเป็นห้าอาการ
หรือเพราะมีซ้ำอีกสองเป็นเจ็ดอาการ ก็ตามใจ มันเกิดได้
ทั้งที่ตาเห็นรูป, ทั้งที่หูฟังเสียง, ทั้งที่จมูกได้กลิ่น, ทั้ง

ที่ ลีนได้รส, ทางกายสัมผัสทางผิวหนัง, จิตสัมผัสทาง
 ธรรมารมณ์. ฉะนั้น เรื่องอายตนะภายนอกภายในนั้น
 เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องรู้; เมื่อมันทำหน้าที่แล้ว มันเกิด
 ขันธทั้งห้าขึ้นมา จากอายตนะทั้งหกนั้นแหละ.

ขอให้จำเค้าอย่างนี้ไว้, แล้วไปทบทวนอยู่เสมอ
 อยู่บ่อยๆ ให้เข้าใจให้จนได้. อย่าปล่อยให้มันลืมไปเสียอีก,
 เข้าใจแล้วไปทบทวนกันใหม่, ไล่ไปตามลำดับ : เรื่องตา
 เรื่องหู เรื่องจมูก เรื่องลิ้น เรื่องกาย เรื่องใจ, เรื่อง ตา
 เกิดเบญจขันธอย่างไร, เรื่อง หูเกิดเบญจขันธอย่างไร,
 เรื่อง จมูกเกิดเบญจขันธอย่างไร, เรื่อง ลิ้นเกิดเบญจ
 ขันธอย่างไร, เรื่อง ผิวกายเกิดเบญจขันธอย่างไร, เรื่อง
 ใจเกิดเบญจขันธได้อย่างไร. มันมีหก แล้วเกิดได้ทุกๆ
 อย่าง อย่างละห้าละห้า อย่างน้อยสามสิบ.

ให้รู้ไว้เถอะ มันจะได้เกิดตั้งสามสิบนั้น เพราะ
 มันมีหกอายตนะ อายตนะหนึ่งเกิดได้ห้าขันธ, ห้าคูณหก
 ก็ได้สามสิบ. เพราะฉะนั้น เป็นเรื่องสามสิบ จำแนก
 โดยรายละเอียด, จำแนกย่อยๆ ก็เป็นห้า ห้าขันธเท่านั้น
 เอง. แต่ถ้ามันทำอยู่จริงครบทุกอายตนะมันสามสิบ.

การเกิดเป็นอุปาทานขันธ.

เกิดอุปาทานขันธอย่างไร? ที่นี้ เกิดขันธเฉยๆ
 นั้นอย่างที่ว่ามาแล้ว, อย่างที่ว่ามาแล้วหยกๆ เกิดขันธเฉยๆ.
 นี้จะกลายเป็นอุปาทานขันธอย่างไร? ก็เพราะความโง่
 คืออวิชชา ให้เกิดอุปาทาน ไปยึดเอาว่าเป็นเรื่องของตัวกู,
 ไม่ใช่เรื่องของธรรมชาติ. ที่จริงมันเป็นเรื่องของธรรม-
 ชาติ, ธรรมชาติมันทำได้เอง. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
 มันทำของมันได้เองอย่างนั้นแหละ, รู้สึกเป็นขันธทั้งห้า
 อย่างนั้น ก็เรียกว่าขันธห้า. แต่เกี่ยวความโง่ที่มาจาก
 สัญญาขันธนั้น มันทำให้เกิดความรู้สึกว่าตัวกูเป็นผู้
 กระทำ; เพราะสัญชาตญาณมันเป็นอย่างนั้น.

สิ่งที่มีชีวิตมันจะต้องมีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู ที่
 จะอยู่ที่จะตาย มันจึงเกิดอาการกินอาหาร, แสวงหาอาหาร,
 ก่อศัตรู, วิวาทศัตรู, สืบพันธุ์ อะไรกันไป, ในความหมาย
 ที่จะคงไว้ซึ่งตัวกู ไม่ให้ตัวกูสูญหายไป, นั่นแหละกุ
 ให้ดี.

ตัวกู แม้จะเป็นเพียงมายา แต่ว่าเป็นเรื่องมหาศาล,
เป็นเรื่องลึกลับที่สุด เป็นเรื่องสำคัญที่สุด ที่บันดาลให้
สิ่งทั้งหลายนั้นเป็นไป เป็นไป เพราะมันมีความหมายแห่ง
ตัวกู. ทุกชีวิตมันต้องการจะทำเพื่อตัวกู เพื่อความ
หมายแห่งตัวกู, รวมกันทั้งโลกทั้งจักรวาล เป็นเรื่องเท่าไร,
เป็นเรื่องมหาศาลนับไม่ไหว มาจากทำเพื่อตัวกูทั้งนั้น. เห็น
แก่ตัวกูแล้วยิ่งไปกันใหญ่.

นั่นได้พูดมาแล้วในครั้งที่สองว่า ความเห็นแก่ตัว
นั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์. นั้มารู้จักว่าชั้นไหนมันเป็น
อย่างนี้ : เกิดมาจากอายตนะหกทำหน้าที่, แล้วก็เกิด
ชั้นห้า เป็นตัวชั้นล้วน ๆ, เป็นตัวชั้นล้วน ๆ ฟัง
ให้ดี. ที่มันไม่หยุดอยู่แค่นั้น มันมีวิชาอุปาทาน
เข้าไปเอาตัวชั้นล้วนมาเป็นของกู; เป็นรูปของกู
เวทนาของกู, รูปเป็นตัวกู เวทนาเป็นตัวกู สัญญาเป็นตัวกู
สังขารเป็นตัวกู วิญญาณเป็นตัวกู, ที่นี้ ไ้ครั้งที่สอง ว่ารูป
เป็นของกู เวทนาเป็นของกู สัญญาเป็นของกู สังขารเป็น
ของกู วิญญาณเป็นของกู. ฉะนั้นมันจึงมีทั้งตัวกูและทั้ง

ของกู, ตัวกู คือมัน เป็นเสียเอง ถ้า ของกู นั้นมัน เป็นมา
สำหรับเป็นของกู.

เช่นว่ารูปร่างกายนี้ ทำอะไรได้ ก็เลยเอาร่างกาย
นี้เป็นตัวกู, ที่นี้เมื่อทำแล้ว มันเป็นของกู กระทำ เป็น
การกระทำของกู, อย่างนี้เรียกว่าของกู. *อดีตอันเป็นตัวกู,
อดีตนี้ยาเป็นของกู.*

ถ้าใครอยากจะจำคำบาลี จงจำคำสองคำว่า *อตฺตา* คือ
ตัวกู, *อตฺตนิยานัน* เป็นของกู, เช่นจะเอาร่างกายนี้เป็นของ
กูก็ได้ เป็นของกูก็ได้, แล้วแต่ความโง่ หรือสิ่งที่แวดล้อม
มันให้คิดไปอย่างไร. คิดว่าร่างกายนี้ตัวกูก็ได้, แล้วตัวกู
นี้ของกู ร่างกายของกู อย่างนี้ก็ได้อีก, มีความหมายให้เกิดผล
อย่างเดียวกัน คือเป็นทุกข์ ให้ต้องเป็นทุกข์ ตัวกูและของกู.

นี่ ชนฺธ ห้าล้าน ๆ ไม่ถูกยึดถือก็ เป็นชนฺธ ห้า,
พอถูกยึดถือก็ เป็นอุปาทานชนฺธ ห้า. ถ้าความรูสึกว่า กู
หรือ ของกูยังไม่เกิดขึ้น ก็ยังเป็นชนฺธ ล้าน ๆ ไม่ค่อยมี
ความหมายอะไร, มีแต่ลักษณะที่ เป็นทุกข์แต่ยังไม่เจ็บปวด.
พอมีตัวกู—ของกูเข้ามา ก็เป็นภาระหนัก เป็นของ

บีบคั้น กดดัน เผลอน ครอบงำอะไร เป็นทุกข์. ฉะนั้น
 ชั้นรลวัน ๆ มีความทุกข์แต่เพียงเป็นลักษณะ แต่อุปาทาน-
 ชั้นนี้มีผลคือความเจ็บปวดเลย, เป็นทุกข์ทรมานเลย.

นี่เรามาพิจารณาดูกันให้ดี ๆ ตาเห็นรูป เกิด
 รูปชั้นร, แต่เกิดความโง่ว่า ภูเห็นรูป นี้ต่างกันมากนะ,
 ถ้ามันรู้สึกแต่เพียงว่า ตาเห็นรูป มันก็ไม่มีเรื่องของภู,
 แต่เดี๋ยวนี้มันมี ภูเห็นรูปต่างหาก. ที่นี้พอ ภูได้ยิน
 เสียงนี้ มันว่า ภูได้ยินเสียง, พอ จมูกได้กลิ่น ตามธรรมชาติ
 รู้สึกตามธรรมชาติ ตามระเบียบของธรรมชาติ มันก็ว่า ภูได้
 กลิ่นนี้, ก็เกิดความหมายเป็นของภู, มีความคิดที่จะจัดจะทำ
 ยุ่งไปหมด. ลิ่นได้รส มันก็ไม่ว่า ลิ่นได้รสตามธรรมชาติ,
 ภูได้รสขึ้นมา, ภายได้สัมผัสผิวหนัง มันก็ไม่ว่า ภายสัมผัส
 ผิวหนัง ก็ว่า ภูสัมผัสผิวหนัง, ใจรู้สึกต่อความรู้สึกสัมผัส
 มันก็ ภูรู้สึก.

จำคำว่าชั้นรและอุปาทานชั้นรไว้ให้ดี แล้วก็ไป
 แจกลูก แจกลูกเอาเองได้ เหมือนห้องสูตรคุณ ว่า :

รูปขันธ์ แล้วก็ รูปอุปาทานขันธ์,
 เวทนาขันธ์ แล้วก็ เวทनुอุปาทานขันธ์,
 สัญญาขันธ์ แล้วก็ สัญญูปาทานขันธ์,
 สังขารขันธ์ แล้วก็ สังขารูปาทานขันธ์,
 วิญญาณขันธ์ แล้วก็ วิญญาณูปาทานขันธ์.

แถวหน้าแถวแรกไม่มีอุปาทาน ยังไม่กั้, แถว
 หลังมีสระอู ๆ ๆ ๆ เข้าไปเป็นอุปาทานขันธ์นี้กั้ คือเป็น
 ทุกข์. รู้ความแตกต่างระหว่างขันธ์กับอุปาทานขันธ์ ให้ดี
 ที่สุด.

ถ้าเรามองเห็นความจริงข้อนี้, มองเห็นความจริง
 ข้อนี้แล้ว เราก็จะรู้ ๆ ได้ด้วยตนเองแหละ. รู้ได้ด้วยใจ
 เองว่า มันไม่มีตัวกู มันไม่มีตัวกู, มันมิใช่ตัวกู มัน
 มิใช่ของกู. มันเป็นไปตามธรรมชาติอย่างนั้นเอง, แต่มี
 ความโง่ มีอวิชา มีตัณหา มีอุปาทานในที่สุดเข้ามา
 ครอบงำ มันเลยเปลี่ยนความรู้สึกเป็นตัวกูเป็นของกู,
 มันจึงเปลี่ยนจากขันธ์เฉย ๆ ไปเป็นอุปาทานขันธ์.

ชั้นๆ ทยอยเป็นอุปาทานชั้น คือถูกยึดครองด้วย
อุปาทาน, แล้วมันก็กัดเอาๆ ชั้นๆ ยังไม่กัด.

แล้วก็เห็นได้ว่า คน มนุษย์ รู้จักกันมาตั้งแต่ก่อน
พุทธกาล แต่ไม่รู้ความจริงที่ว่าเป็นอนัตตา เขาเอาเป็น
ตัวกู, ตัวกูเสียหมด. แล้วการเรียงลำดับมันก็ชวนงง
ว่าทำไมเอาวิญญาณไปไว้ท้าย ที่จริงวิญญาณมันเกิด
ตั้งแต่ว่าพอรูปชั้นถึงกันเข้า, อายตนะภายในภายนอก
ถึงกันเข้าเกิดวิญญาณแล้ว น่าจะเอาไว้เป็นเรื่องที่สอง ;
แต่เอาไปไว้ท้ายสุด เพราะว่ามันเกิดได้หลายตอน.

เรื่องชั้นอาจหมายถึงอุปาทานชั้นได้.

รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้ตามลำดับ
เรื่อง. พอวิญญาณไปอยู่ตอนสุดท้าย ไม่ถูกตามลำดับที่
เกิดจริง เพราะว่าวิญญาณนั้นมันเกิดได้หลายหน, ในกระบวน
วงจรมันมันเกิดได้หลายหน. แล้วก็จำไว้ให้ดีๆ ว่า ถ้ายัง
เป็นเพียงชั้นๆ ยังไม่กัด ยังไม่เป็นทุกข์, พอเป็น
อุปาทานชั้นแล้วกัดทันที. เหมือนกับก้อนหินวางอยู่

เฉยๆ ไม่หนัก, แต่พอเอามาแบกมาถือไว้ก็หนักขึ้นมาทันที.
 ชั้นนี้แหละ ถ้าปล่อยไว้เฉยๆ มันก็ไม่หนัก, ถ้ามาเป็น
 ชั้นเป็นต้วกมันก็หนัก เพราะมันเอามาแบก; เหมือน
 กับเอาก้อนหินขึ้นมาแบกมันก็หนัก, ถ้าโยนทิ้งลงไปเสียมัน
 ก็เบา.

แต่ บางทีคำในบาลีก็ชวนงง เหมือนกัน โดย
 มากเป็นคำที่เป็นกาศยกลอน, กาศยกลอนบังคับให้เป็น
 อย่างนั้น. เช่น พูดว่าชั้นนี้เฉยๆ แต่หมายถึงอุปาทานชั้น
 ก็มีนะ, นี่จะบอกให้รู้ไว้ว่าในพระบาลีก็ไม่แน่นอน. ถ้าเป็น
 คำกาศยกลอน กาศยกลอนมันบังคับให้เรียงอย่างนั้นอย่างนี้,
 อย่างนี้ก็คำว่า ชั้นนี้เฉยๆ กลายเป็นอุปาทานชั้นนี้ไปก็มี.

เหมือนที่สวดกันอยู่ทุกวันนี้ว่า ภารา ทเว ปณฺจกุ-
 ขนฺธา — ชั้นนี้ทั้งหลายทำเป็นของหนักเนื้อ. นั่น ชั้นนี้คือ
 อุปาทานชั้นนี้, ไม่ใช่ชั้นนี้เฉยๆ, ชั้นนี้หมายถึง
 อุปาทานชั้นนี้ทำเป็นของหนัก เพราะมันเป็นอุปาทาน-
 ชั้นนี้ที่ยึดเอาเป็นของกูแล้ว. ถ้าชั้นนี้เฉยๆ ไม่ได้ยึดเอา
 เป็นของกู มันก็ไม่หนัก; ภารา ทเว ปณฺจกุขนฺธา — ชั้นนี้

ทั้งห้าเป็นของหนักเนื้อ, การหาไร จ ปุคฺคโล — บุคคลก็ยึดถือ
ว่าบุคฺคโล บุคฺคโลนั้นแหละเป็นผู้แบกของหนัก, การหาหน้ ทุกข์
โลเก — ถือของหนักเป็นทุกข์, การนิกฺเขปนํ สุขํ — โยนของ
หนักทิ้งเสียก็มีความสุข. พระอริยเจ้าสลัดของหนัก
ทิ้งเสียแล้ว, ไม่เอาของหนักอื่นขึ้นมาถือไว้อีก มันก็ดับ
สนิทไม่มีทุกข์, นั่นเป็นคำกาพย์กลอน; แม้จะใช้คำว่า
ขันธเจษฺยุ แต่หมายถึงอุปาทานขันธก็มี. อย่างนี้เข้าใจไว้
มิฉะนั้นจะสับสน, มิฉะนั้นจะสับสน.

คำว่า ทุกข์ ๆ ก็เหมือนกันแหละ เราใช้คำว่าทุกข์
เหมือนกันหมด; แต่ในบางที่หมายถึงทุกข์ลักษณะ
ที่เห็นเป็นลักษณะแห่งความทุกข์ ไม่ได้กัดไม่ได้เจ็บปวดอะไร.
แต่ บางทีคำว่าทุกข์หมายถึงสิ่งที่มันเจ็บปวดบีบคั้นเผา
ลนอยู่ในใจก็มี, ใช้คำว่าทุกข์ ทุกข์คำเดียวกัน. เพราะ
ฉะนั้น ใ้รู้ไว้ว่าคำว่าทุกข์เป็นต้นนี้ บางทีก็มีความหมาย
เป็นเพียงทุกข์ลักษณะ ที่มีอยู่ทั่วไป แม้คันไม้คันไถก่อน
หินก็มีลักษณะแห่งความทุกข์ ไม่กัด ไม่เจ็บ ไม่ปวด, แต่ใน
บางทีมีความหมายว่าเป็นทุกข์ชนิดเจ็บปวด, ปรณฺอุปาทา-

นภชนธา หุกฺขา ทุกข์อย่างนี้คือเจ็บปวด, เจ็บปวดเพราะ
อุปาทานยึดมั่นเป็นตัวตน เป็นของตน.

ตัวตนเป็นมายาโดยสัญชาตญาณ.

ตัวตน ตัวตน เป็นมายาไม่ได้มีอยู่จริง, ความโง่
สร้างขึ้น ก็เลศคณหาอุปาทานสร้างขึ้น, ตัวตนเป็นสิ่งที่ไม่
ได้มีอยู่จริง; เด็กเกิดมาจากท้องแม่ไม่มีความรู้อะไรเลย.
พระพุทธเจ้าตรัส ฟังดูแล้วก็น่าขันที่สุด ว่า เด็กคลอดมาจาก
ท้องแม่ไม่มีความรู้เรื่อง เจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ; หมาย
ความว่าเด็กอยู่ในท้อง คลอดออกมาไม่รู้เรื่องทุกข์และ
เรื่องดับทุกข์เลย, ก็ต้องปล่อยไปตามธรรมชาติ, ก็ต้องมี
ความคิดชนิดที่เป็นทุกข์ตามสัญชาตญาณ, ตามสัญชาตญาณ
ซึ่งมันจะต้องมีความรู้สึกว่าตัวตน.

ฉะนั้นเรื่องตัวตนนี้มันมีอำนาจมาก ทำให้เรา
ยึดถือตลอดชีวิตกันเลย, มีตัวตน มีตัวตน เป็นภาษาคน
สำหรับพูดกันในโลก. คำว่า ไม่มีตัวตน เป็นภาษา

ธรรม สำหรับบุคคลกันแต่ในหมู่ผู้รู้, หรือว่าจะสอนคนไม่รู้ให้มันรู้ความจริงว่า มันไม่มีตัวตน.

นี่มันก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำให้รู้ เกิดมาด้วยความรู้แต่เพียงสัญชาตญาณ ที่ธรรมชาติมันกำหนดให้ : รู้กินรู้หิวรู้ไปตามธรรมชาตินั้นแหละ กระทั่งรู้สึกสัมผัส เป็นเรื่องรู้ตามธรรมชาติ, นี่เอามาเป็นตัวตนของธรรมชาติ ตามสัญชาตญาณ, มีตัวตนตามอำนาจของสัญชาตญาณ ตามธรรมชาติที่ชีวิตมันต้องมีความรู้สึกกว่าตัวตน ไม่อย่างนั้นมันไม่ต่อสู้เพื่อรอดชีวิต. มันไม่มันต่อสู้เพื่อรอดชีวิต, สัตว์มันต่อสู้เพื่อรอดชีวิต, คนก็ต่อสู้เพื่อรอดชีวิต, เพื่อตัวตนนี้ตัวตนตามสัญชาตญาณ; มิฉะนั้นมันไม่ต่อสู้เพื่อมีชีวิต, มันก็จะไม่เกิดชีวิต มันก็จะไม่ดำรงชีวิต. นี่ตัวตนอย่างนี้มันเป็นพื้นฐานที่มีไว้สำหรับจะมีชีวิต.

แต่แล้วก็มีปัญหาที่ว่ามายึดเอาเป็นตัวตน มันก็ต้องกั๊กหัวใจ, จึงต้องรู้ว่ามันมิใช่ตัวตนที่แท้จริง, เป็นแต่ตัวตนของความโง่สร้างขึ้นมา, ก็เปลี่ยนตัวตนของความโง่ มาเป็นตัวตนของความฉลาดเสียซิ, ฉลาดๆจนรู้ว่า

เอาฉันไม่ใช่ตัวคนนี่ มันมิใช่ตัวคน. ทำตัวตนของความ
โง่ให้มาเป็นตัวตนของความฉลาด แล้วรู้ ๆ ๆ ยิ่งขึ้นไปจน
เอา, มันไม่มีตัวตน ถึงที่สุดแหละ, เป็นตัวตนที่ไม่ถูกยึดถือ
ว่าตัวตน ก็คือไม่มีตัวตน.

ก่อนนั้นมันมีตัวตนด้วยความยึดถือ, ยึดถือเอง ยึด
ถือเป็นเอง ด้วย ไม่ต้องมีใครมาสอน ตามสัญญาชาติญาณ.
สิ่งที่มีชีวิตรู้จักยึดถือว่าเป็นตัวตนทั้งนั้น ต่อสู้เพื่อตัวตนทั้ง
นั้น, ต่อสู้เพื่อจะไม่สูญพันธุ์ด้วย. นี่คือธรรมชาติทำให้มี
การสืบพันธุ์ แล้วเอากามารมณ์มาปะหน้า เป็นเหยื่อล่อไว้ให้
คนสืบพันธุ์, ให้สัตว์มันสืบพันธุ์ ให้คนไม่มันสืบพันธุ์, มัน
หลับ, มันหลับ ปล่อยไปตามธรรมชาติ ตามสัญญาชาติญาณ
อย่างนั้น, มันหลับ มันหลับฟังให้ดี มันไม่รู้มันหลับแล้วมัน
ก็ซบเซา.

เดี๋ยวนี้มาเป็นผู้รู้ เป็นพุทธะ เป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น
เป็นผู้เบิกบาน จากความไม่รู้มาทำให้รู้, จากความหลับมาทำ
ให้เป็นความตื่น, จากความซบเซามาทำให้เป็นผู้เบิกบาน.
เรามาเป็นพุทธะกันเถิด มาเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน; มิ-

ฉะนั้นจะเป็นผู้ไม่รู้ เป็นผู้หลับ เป็นผู้ซบเซา อยู่ในกองทัพ.
นี่พระคุณของธรรมะ, พระคุณของคำสอนของพระพุทธเจ้า
ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยน.

ศึกษาเรื่องอนาคตตามหลักวิทยาศาสตร์.

เอาละ ที่นี้ยังเหลืออีกหน่อย ก็อยากจะพูดว่า
เรามาดูถึงยุควิทยาศาสตร์ ยุคปัจจุบันนี้เป็นยุคปรมาณูเป็น
วิทยาศาสตร์ มีเรื่องของธรรมชาติที่รู้แจ้งรู้ประจักษ์ต่อธรรม-
ชาติยิ่งขึ้นทุกที ขอให้รู้เรื่องธรรมชาติ ธรรมชาติยิ่งขึ้นทุกที
ยิ่งขึ้นทุกที มารู้อะไรอีกกันตามวิถีทางวิทยาศาสตร์ ก็
เป็นไปได้ ซึ่งจะยกตัวอย่างให้ฟังอีก มันเกือบจะซ้ำกันแต่
มันไม่ซ้ำกันทีเดียว ว่าเราจะเรียนอย่างวิทยาศาสตร์.

ถ้ามีตมมันบาดนิ้ว มันก็ให้มีตมมันบาดนิ้ว, ถ้าเป็น
วิทยาศาสตร์ก็ว่า ธาตุชนิดหนึ่งหรือรูปขันธ์ชนิดหนึ่งคือ
มีตมมัน แหวกเข้าไปในระหว่างธาตุ หรือรูปขันธ์ชนิด
หนึ่ง คือเนื้อเท่านั้นแหละ, มีตมมันผ่านไประหว่างเนื้อ แล้ว
เนื้อมันมีระบบประสาทมันจึงรู้สึก. เพราะฉะนั้นจึงรู้สึก

อย่างนั้น เหมือนที่เรารู้สึกเมื่อมีคัมมันตบาตมือ. ถ้าอย่างนั้น
มันก็มีแต่ธรรมชาติ ที่ผ่านเข้าไปในธรรมชาติไม่มีผิด ไม่มีหวั
มือ; ที่มาสมมติเป็น มีคเป็นนิ้วมีอันนั้นมันสมมติขึ้นเอง
มันมีแต่ธรรมชาติอย่างหนึ่งซึ่งเราเรียกมันว่ามีค มาแทรกเข้า
ไปในธรรมชาติอีกอย่างหนึ่ง. ที่เราเรียกว่าเนื้อ, เนื้อที่นิ้ว
มือค้าย.

เรียนอย่างวิทยาศาสตร์กว่า มันธรรมชาติอย่างหนึ่ง
ผ่านเข้าไประหว่างธรรมชาติอย่างหนึ่ง ถ้าพูดธรรมดาเข้ามาอีก
หน้อยกว่ามีคมันบาดนิ้ว แต่ไม่ใช่บาดกู่. แต่ว่าคนโง่
ทุกคนจะพูดว่ามีคบาดกู่นะ มันจะรู้สึกว่ามีคบาดกู่ ไม่ใช่บาด
นิ้วของกู่ รู้ลงไปจนถึงว่ามันมีตัวกู่ไปเสียหมด ให้มีคก็
เป็นตัวกู่, แล้วพืดมีคกระจายแตกหักไปหมดเลย, มีค
มันเป็นตัวกู่มาบาดกู่. ความโง่เรื่องตัวกู่มันมากจนถึง
อย่างนั้น มันจึงหักมีคหรือทำลายมีค ให้มีคเป็นตัวกู่ เป็น
ศัตรูของกู่ นี้เรียกว่ามันไม่รู้เสียเลย.

เดี๋ยวมันมีคบาดกู่ แล้วก็กู่ถูกมีคบาด แล้วความโง่
ต่อว่ากู่เจ็บ, แล้วโง่ต่อไปว่ากู่จะตาย กู่จะตาย, เห็นเลือด

เป็นความตายไปเสียหมดเลย มันโง่. ฉะนั้นเต็กเล็ก ๆ พอเห็นเลือดก็เป็นลม, พอเลือดออกมากจะเป็นลมแล้ว มันจะตายแล้ว เพราะมันมีตัวกุกัดเกินไป. เมื่อก่อนนี้เรามีเนรอยู่ที่ห้องค้ำหนึ่งขึ้นไปทำงานบนภูเขา หนามขี้แรดมันตำเท้า พอหนังขาดมันเป็นลม มันจะตาย มันกลัวจะตาย, หนามขี้คั้นเนื้อหน่อยหนึ่งมันมีความหมายว่ามันจะตาย, มันเป็นลมหน้าเขียวต้องแก้ไขกัน. นี่มันยึดถือมากเกินไป. พอถูกบาดเจ็บแล้วกุกก็จะตายเท่านั้นแหละ, ตายแน่, แล้วก็จะตาย.

ทีนี้เราก็กามเห็นว่ามันเป็นธรรมชาติ ธรรมชาติ ธรรมชาติ, เป็นขั้นเป็นธาตุ จนกระทั่งเป็นธาตุเหล็ก อันหนึ่งผ่าไปในระหว่างธาตุเนื้อหนังร่างกาย, ไม่มีตัวกุกที่ถูกบาด หรือว่าจะตาย. ความคิดอย่างนั้นมันเกิดได้อย่างน่าประหลาดน่ามหัศจรรย์เพราะมันโง่; มันโง่ได้เท่าไร, มันโง่หมด แล้วมันโง่มหาศาล จนว่าไม่ใช่ตัวคนก็โง่ว่าตัวคน, มิใช่ของกุกก็ว่าของกุก แล้วแต่สิ่งแวดล้อมมันมาทำให้โง่.

จะยกตัวอย่าง เหมือนกันว่า ลูกตาย, ลูกตายลงไปคนหนึ่ง มันไม่มองเห็นว่าสังขารเปลี่ยนไปตามธรรมชาติของ

สังขาร, มันจะรู้สึกแต่ว่าลูกของกูกายนี้ มันก็จะตายเสียเอง
 ด้วยความรัก ด้วยความทุกข์. ถ้าจะรู้ว่ามัน เป็นเรื่อง
 ของสังขารตามธรรมชาติที่มันต้องเป็นไปอย่างนั้น, มัน
 จะเอาเป็นลูกของกูไม่ได้, มันเป็นสังขารของธรรมชาติ;
 ถ้าอย่างนั้นมันก็ไม่เป็นทุกข์ หรือเป็นทุกข์น้อย หรือไม่เป็น
 ทุกข์เลย. เดี๋ยวนี้มันเอามาเป็นลูกของกู, แล้วมันก็มีได้
 แม้ในสิ่งที่มิใช่ลูกของกู หรือว่าเอาสิ่งที่ไม่ใช่ลูกของกูมา
 เป็นลูกของกู.

เหมือนว่า ลูกของตัวแท้ ๆ แต่มัน ถูกขโมยไป
 เสียตั้งแต่เล็ก ๆ เมื่อไรก็ไม่รู้ ไปเป็นใหญ่เป็นโตโตขึ้นมาแล้ว
 แม้มันจะมาตายอยู่ต่อหน้า เราก็ไม่รู้สักอะไร, มันก็ไม่รู้สึก
 อะไรเพราะมันไม่รู้ว่าลูกของกูที่ถูกขโมยไป, มันไม่รู้มันก็
 คิดว่าลูกของคนอื่นไม่ใช่ของกูมันก็ไม่เป็นทุกข์. แต่ถ้า
 ลูกของกูแท้ ๆ มาตายอยู่ต่อหน้ากู นี่ก็เป็นทุกข์เกือบตาย.

หรือว่ามัน ไม่ใช่ลูก ของตน แต่มันเข้าใจผิดว่า
 เป็นลูกของตน เพราะว่าเขาสับเปลี่ยน เสียตั้งแต่มันแรก
 กลอด; เด็กนั้นถูกสับเปลี่ยนเสียตั้งแต่เมื่อแรกกลอด แม้

มาก ๆ ยึดถือเป็นของกูเท่าไร มันจะมีความทุกข์มากเท่านั้น. ถ้าว่ามีมันบาดหน้กก็เป็นทุกข์เท่านั้น, แต่ถ้ามีมันบาดกูดแล้ว มันก็เหมือนบาดหัวใจ. นี่ระวังกันให้ดี ๆ ว่าอย่าให้มันถึงขนาดนั้น.

เรื่อง พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นอุทาหรณ์ว่าเรื่อง ลูกศร สองลูก ลูกศรมาแทงเข้ามันก็เจ็บปวดเท่านั้นแหละ, แต่ถ้าคิดว่ามาแทงกู มันจะตาย มันก็เจ็บมากกว่านั้น. เราให้มันเป็นเพียงธรรมชาติ กระทำกับธรรมชาติ, อย่าเป็นการกระทำแก่กู มันจะได้เป็นทุกข์น้อย. มีตบาคมืออย่าบาดกูด, หรือว่าเห็นเป็นว่าธาตุ ทำหน้าที่ของมันตามธรรมชาติ, ธาตุหนึ่งแหวกเข้าไปในเนื้อของธาตุหนึ่งที่มีระบบประสาท มันก็รู้สึกอย่างนั้น.

นี่เรื่องสำคัญมันก็สรุปได้ว่า สงจิตเตน ปญจุปาทานก-
ขนธา ทุกฺขา - ขันธที่ประกอบด้วยอุปาทานนั้นแหละเป็น
ตัวทุกข์; ถ้าไม่มีอุปาทานมันจะไม่ทุกข์, ถ้ามันไม่ยึดถือ
เป็นตัวกู—ของกูมันก็ไม่ทุกข์, มันเป็นเรื่องว่ามีตผ่านเข้าไป
ในเนื้อ ไม่เกี่ยวกับตัวกู มันก็ไม่ทุกข์. แต่ความรู้สึก ไม่รู้สึก

อย่างนั้นได้ เพราะอวิชา มันก็เป็นมีตบากู แล้วก็
 เลยเถิดไปถึงกับว่ากูจะตาย เห็นเลือดเป็นสัญลักษณ์แห่ง
 ความตาย, ก็เลยกลัวกันใหญ่. เด็ก ๆ เพราะมีความยึดมั่น
 ถ่อมมั่นว่าตัวกูจึงเป็นทุกข์; เอาความยึดมั่นถ่อมมั่นว่าตัวกู
 ออกไปเสียได้ มันก็เป็นของธรรมดา, ธรรมดา
 ไม่เป็นทุกข์.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อสมิมานุสฺส วินโย เอตํ เว
 ปรมํ สุขํ — นำอสมิมานะว่ากูออกเสียได้ เป็นสุขสูงสุด. สุข
 สูงสุดมิใช่สุขธรรมดา, สุขของคนธรรมดามันสุขหลอก ๆ,
 สุขเพราะยึดถือว่าตัวตนเอรีตอ ร้อยสบาย. สุขสูงสุด มิใช่
 อย่างนั้น มันมิใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ มันเหนือสุขเหนือทุกข์,
 นำอสมิมานะออกเสียได้ ก็เป็นสุขอันแท้จริงอันสูงสุด นั้น
 จะทำได้เพราะว่าหมดความโง่ว่าตัวตนในขั้นนี้ทั้งห้า.
 ถ้ายังไม่รู้จักขั้นห้าเป็นตัวตนอยู่ ก็ละอสมิมานะไม่ได้ ก็ต้อง
 เป็นทุกข์ไปเถิด, เข้าใจขั้นห้าดี ไม่เอามาเป็นตัวตนหรือ
 เอามาเป็นของตน มันก็ไม่เกิดอสมิมานะ. คำนี้ก็ควรจำไว้
 อสมิมานะความสำคัญมันหมายความว่าตัวกูมีอยู่ อันนี้ ถอนออกเสีย

ได้เมื่อไรเป็นความสุขแท้จริงและสูงสุดตามพระพุทธภาษิต. นี้
ต้องรู้จักขั้นห้า จนไม่เกิดตัวกูในขั้นห้า.

รู้จักขั้น ๕ ตามธรรมชาติ ไม่เกิดทุกข์.

ฉะนั้นจึงสรุปความได้ว่า เรื่องขั้นห้าขั้นนั้นเป็น
เรื่องสำคัญที่สุดที่จะให้เกิดทุกข์ และไม่ให้เกิดทุกข์;
ถ้าเราไม่รู้จักขั้นห้าโดยถูกต้องจะต้องเป็นทุกข์ทั่วไป เพราะ
ยึดมั่นถือมั่นในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ
อย่างใดอย่างหนึ่ง เดี่ยวทางตา เดี่ยวทางหู เดี่ยวทางจมูก
เดี่ยวทางลิ้น เดี่ยวทางกาย เดี่ยวทางใจ. ถ้ารู้จักตามที่
จริงว่ามันเช่นนั้นเองตามธรรมชาติ, มีปฏิภิกิริยาเกิดขึ้น
ตามสมควรแก่ภิกิริยาที่กระทำ ที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตา มัน
เป็นอย่างนั้นเอง ก็เป็นเรื่องของอิทัปปัจจยตา, ไม่ใช่
เรื่องตัวกู—ของกู, มันก็ไม่ใช่ทุกข์เลย. ^๕นี้เป็นผลของการ
ที่รู้จักขั้นห้าตามที่เป็นอย่างจริง จะสามารถป้องกันไม่ให้เกิด
ความยึดมั่นถือมั่น, ไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่นก็ไม่มีความทุกข์
เลย, ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า โดยสรุปแล้ว เบญจขั้นที่ประ-

กอบด้วยอุปาทาน เป็นตัวทุกข์, ขันธ์ห้าที่มีอุปาทานว่าตัวกู —
ของกูนั้นแหละเป็นทุกข์. อย่าไฉ่ชนิดนั้นอีกต่อไป มันก็
ไม่มีความทุกข์.

ดังนั้นจึงเอามายืนยันกับท่านทั้งหลายว่า เรื่องสำคัญ
ที่สุดในพระพุทธศาสนานั้น คือเรื่องสันนิทเดียวว่า **ขันธ์ห้า
มิใช่ตัวตน**, เป็นคำพูดที่พยางค์ ขันธ์ห้ามิใช่ตัวตน, ทำ
หกพยางค์เท่านั้น นั่นหัวใจของพุทธศาสนา, จึงได้พูดถึง
เรื่องขันธ์ห้ากันเสียอย่างหมดจด; แต่จะเข้าใจลึกก็มากน้อย
ก็ไม่ทราบ. เรื่องมันมีอย่างนี้ พูดได้อย่างนี้ จะเข้าใจลึกก็
มากน้อยก็ไม่ทราบ, แต่ขอร้องให้เอาไปคิด เอาไปคิด เอาไป
คิดในความหมายนี้ โดยแน่วนี้ ให้รู้จักขันธ์ห้า, ขันธ์ห้า : รูป
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งมันเกิดอยู่ตลอดเวลาทั้งวัน
ทั้งคืนที่เราจะทำอะไรอยู่. เมื่อตาเห็นเห็นรูปอยู่, หูยังได้ยิน
เสียงอยู่, จมูกยังได้กลิ่นอยู่, ลิ้นยังได้รสอยู่, กายยังได้สัมผัส
ผิวหนังอยู่, จิตยังคิดนึกอะไรได้อยู่, มันต้องมีขันธ์ห้า ขันธ์
ห้าอย่างนั้น ขันธ์ห้าอย่างนี้. ขันธ์ห้าอย่างนั้นอยู่ตลอด
เวลา, พอเอาเป็นตัวตนเข้าเมื่อไร มันก็กัดเอาเมือนั้น
แหละ, เป็นทุกข์เมือนั้น.

รู้จักขันธห้าให้ดี มีสติ สัมปชัญญะให้พอ; เมื่อมันมีขันธก็อย่าได้เกิดยึดมั่นถือมั่นให้เป็นอุปาทานขันธ, ให้เป็นขันธห้าเฉยๆ แล้วมันก็ดับไป, เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป. พอเป็นอุปาทานขันธแล้วมันก็ดเอา มันก็ดเอา เหมือนกับว่า ถูกลูกศรเฉยๆ ไม่ปวดเท่าไร; แต่ถ้าถูกลูกศรที่อาบด้วยยาพิษแล้ว แหม! มันเกือบตายหรือตายเลย เพราะมันอาบด้วยยาพิษ. นี่ก็เหมือนกันแหละ ขันธห้าถ้าไม่อาบด้วยยาพิษ คืออุปาทานว่าตัวตนแล้ว มันก็ไม่เจ็บไม่ปวด.

มีคนส่งของมาให้ ทูเรียนกวนห่อใหญ่บอกว่าส่งมาให้ทำบุญ ให้ช่วยทำให้ข้าที่หัดกันหาย หายเจ็บโดยเร็ว. นี่ลองคิดดูซิจะให้ทำบุญด้วยสิ่งของให้ข้าหายหัด. อาตมาตอบไปว่า คุณต้องใช้ยาของพระพุทธเจ้า ให้รู้ว่าข้านั้นมิใช่ของคุณ ตัวคุณก็มีได้มีอยู่เป็นเจ้าของขา, แล้วมันจะหายทันทีแหละ, จะหายขาหัดหรือเจ็บปวดทันที. นี้อันตคาวิเศษอย่างนี้ รักษาโรคได้ทุกชนิด, ไม่ว่าโรคทางกาย โรคทางจิต. ขอให้ใช้อันตคา, ความรู้เรื่องอนัตตารักษาความทุกข์ทุกชนิด จะหายทันที; ถ้ารักษาหรือกินได้ ถ้ากิน

ไม่ได้รักษาไม่ได้มันก็ไม่หายเหมือนกันแหละ, มันก็นอน
ร้องครางไปเป็นขาของกุกุเจ็บ กุจะตายอย่างนี้; แต่ถ้าพอขา
ไม่ใช่ของกุของธรรมชาติมันก็เล็กกัน มันก็หายทันที.

นี่รู้จักใช้ยานัตถารักษาโรคทุกโรค ไม่ว่าโรค
อะไร : โรคทางกาย โรคทางจิต โรคทางวิญญาณ รักษาได้
ด้วยยาคืออนัตตา เพราะเห็นความจริงของอิทัปปัจจยตา.

หรือสรุปสั้น ๆ ว่า ตถตา มันเช่นนั้นเอง, มัน
เช่นนั้นเอง อะไรเกิดขึ้นเช่นนั้นเองไว้ก่อน, อย่าให้เป็น
ตัวกูเป็นของกู มันก็ค่อย ๆ คลายละลายไป ไม่เกิดความ
ทุกข์ขึ้นมา พังดูเหมือนกับพูดเล่นว่าตถตา, ตถตาเช่นนั้น
เอง, เหมือนกับคนพูดเล่น. แต่ความจริงสูงสุด ที่
พระพุทธเจ้าท่านตรัสสอนไว้ : เห็นตถตา เห็นเช่นนั้นเอง
ก็เป็นตถาคต.

ขอให้เห็นอนัตตา, อนัตตา, สักว่าธรรมชาติ
เป็นไปตามเหตุปัจจัย กิริยาอาการของมันไม่ใช่มีตัวตน,
แล้วสิ่งนั้นที่ตั้งอยู่เป็นหลักเป็นประธาน ก็คือขันธทั้ง
ห้า คือชีวิต, ชีวิตประกอบอยู่ด้วยกายกับใจ ใจแยกเป็นสี่

ก็เลยได้เป็นห้า เป็นขั้นห้า มันเป็นตัวชีวิตที่คนยังไม่ค่อย
จะรู้จัก, รู้แต่ความรู้สึก รู้สึกว่าก्योंไม่ตาย กุญแจกินได้อะไร
ได้อยู่เป็นชีวิต แล้วก็ยึดถือชีวิต, แล้วชีวิตมันก็กัดเอา.
ฉะนั้น ^๕ไม่ยึดถือชีวิต คือไม่ยึดถือขั้นห้า มันก็ไม่มีย
อะไรกัด, มันก็สบายดี; เจ็บปวดเกิดที่ขาที่อยู่ที่ขา, ที่
มือก็อยู่ที่มือ. หรือว่าหนักเข่าก็อยู่ที่ธาตุตามธรรมชาติ ไม่อยู่
ที่ขาหรือไม่ได้ว่าอยู่ที่มือ เรื่องก็จบ.

วันนี้พูดมากไปแล้ว แต่เวลาก็เท่ากับทุกวัน พูดชั่ว
โมงครึ่ง ก็ต้องขอยุติการบรรยาย เพราะความสมควรแก่เวลา,
เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมคนสาธยาย
ส่งเสริมกำลังใจให้มีการปฏิบัติธรรมะเข้มแข็งยิ่งขึ้นไป จน
ถึงกับละอวดตา ละอวดวาพูดพาทานได้ เป็นอนัตตาคือไป.

คำมรดกให้ นันทอเนก

๑) เนื้อที่หนึ่งแฉะ ชื่อคำมรดก ๔ ไร่ ๑๐ งาน
หักที่ก่อเกิด ดูกสิริสวัสดิ์ ที่พิณพะลอก
คำมรดกรวด ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน
๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน

๒) กอรั้งเนื้อ ชื่อมัน ๒๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน
๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน
๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน

๓) พระพุทธองค์ อารามไทรทอง ชื่อมันที่
๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน
๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน ๑๐๐ ไร่ ๑๐๐ งาน

พินิจ อเนก

๒๕ พค. ๒๕๐๐

รายชื่อหนังสือ ชุดหมุนล้อ

ลำดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่
๑.	พระพุทธคุณค่ากลอน	๔	๒๑.	ประมวลปรมัตถธรรม	
๒.	การศึกษาคืออะไร?	๑		ที่คนธรรมดาควรทราบ	๑
๓.	การทำงานคืออะไร?	๑	๒๒.	โลกอื่น	๑
๔.	ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร?	๑	๒๓.	ความเกิดแห่งทุกข์ และ	
๕.	สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์	๑		ความไม่เกิดแห่งทุกข์	๑
๖.	ปัญหาที่เกิดจากการศึกษา		๒๔.	นิเวศน์	๒
	ไม่สมบูรณ์แบบ	๑	๒๕.	วันครู	๑
๗.	ปวารณา และธรรมะ		๒๖.	แผ่นดินทองต้องสร้างด้วย	
	ในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	๑		แผ่นดินธรรม	๑
๘.	ชาติในปัจจุสมุปบาท	๑	๒๗.	เมื่อพอใจในหน้าที่ที่กำลัง	
๙.	ทางออกที่ ๓ แห่งยุค			กระทำ ก็มีสวรรค์อยู่	
	ปัจจุบัน	๑		ที่ตนเอง. เมื่อไม่รู้จักตัวเอง	
๑๐.	การบวชคืออะไร?	๑		ก็ไม่รู้ว่าตนควรจะมีหน้าที่	
๑๑.	ศาสนาคืออะไร?	๑		อะไร	๑
๑๒.	ตัวตนคืออะไร?	๑	๒๘.	ความเป็นพระอรหันต์	๑
๑๓.	อานาปานสติภาวนา	๑	๒๙.	ธรรมะคุ้มครองโลก	๑
๑๔.	ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้อง		๓๐.	คุกของชีวิต กับ เสน่ห์	
	ศึกษาทางชนิดมีตัวตนและ			ของคุก	๑
	ไม่มีตัวตน	๑	๓๑.	กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่	
๑๕.	คุณพระไม่ตาย	๑		ต้องรู้จัก	๑
๑๖.	คุณพระไม่ตายและ		๓๒.	สิ่งแรกที่จะต้องรู้จักนั้น	
	เกิดมาทำไม?	๑		คือความทุกข์	๑
๑๗.	ความรักดี	๑	๓๓.	การหมดความเห็นแก่ตัว	
๑๘.	เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า			คือหมดทุกข์	๑
	“พระเจ้า”	๑	๓๔.	ชีวิต คือชนธทั้งห้า	
๑๙.	ครูคือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก	๑		มิใช่ตัวตน	๑
๒๐.	การทำวัตรตามแบบ				
	โบราณ	๑			

ชีวิตคือขันธทั้งห้า มิใช่ตัวตน.

(ในชุดคู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม ครั้ง ๓)

- รู้จักขันธ ๕ จะหมดความเห็นแก่ตัวและหมดทุกข์.
- ขันธ ๕ เป็นเรื่องอนัตตา สำคัญที่สุดในพุทธศาสนา.
- เมื่อตรัสสอนภาษาชาวบ้านว่ามีตัว, แต่ธรรมะสูงสุดไม่มีตัว.
- ขันธ ๕ คือชีวิต มีกาย - ใจ เนื่องกันอยู่ มิใช่ตัวตน.
- ตัวตนเกิดเมื่อมีสัญญาขันธมันหมายไปตามอวิชชา.
- ขันธ ๕ เป็นธรรมชาติ พอมีอุปาทานจะเป็นทุกข์.
- ก่อนพุทธกาล คนรู้จักขันธ ๕ เป็นอัตตา, เพิ่งรู้เป็นอนัตตา เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสสอน.
- ขันธ ๕ เกิดเมื่อทำหน้าที่, ถ้าไม่ทำหน้าที่ก็เป็นสักว่าธาตุ.
- เมื่ออายตนะนอก - ในถึงกัน ขันธก็ทำหน้าที่ต่างๆ ทีละขันธ.
- เพราะอวิชชาที่มาจากสัญญาขันธทำให้เกิดอุปาทานขันธ.
- ตัวตนเป็นมายาโดยสัญญาตาญาณ.
- ต้องศึกษาเรื่องอนัตตาตามหลักวิทยาศาสตร์ แล้วจะเข้าใจขันธ ๕, ไม่เกิดทุกข์.